

ΘΕΟΛΟΓΙΑ

ΤΡΙΜΗΝΟΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΝΘ'

ΙΟΥΛΙΟΣ - ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1988

ΤΕΥΧΟΣ Γ'

Ο ΟΡΘΟΔΟΞΟ-ΠΡΟΤΕΣΤΑΝΤΙΚΟΣ

ΔΙΑΛΟΓΟΣ*

Σύντομος επισκόπησις τῆς ἀνεπίξεως αὐτοῦ

ΥΠΟ

ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΚΑΡΜΙΡΗ

Ὁμοτ. Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ Ἀκαδημαϊκοῦ

VI. ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ ΚΑΙ ΑΓΓΛΙΚΑΝΙΣΜΟΣ**

Παραλλήλως καὶ ταυτοχρόνως σχεδὸν πρὸς τὸν Καλβινισμόν ὁ μεγαλεπήβολος Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Κύριλλος Λούκαρις ἐπραγματοποίησε καὶ ἕτερον ἀνοιγμα τῆς Ὁρθοδοξίας πρὸς τὸν τρίτον κλάδον τοῦ Προτεσταντι-

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 229 τοῦ προηγουμένου τεύχους.

** Βιβλιογραφία κατ' ἐκλογὴν: Ἰω. Καρμίρη, Ὁρθοδοξία καὶ Προτεσταντισμός, ἔνθα καὶ προγενεστέρα βιβλιογραφία. Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἐν διαλόγῳ μετὰ τῶν ἑτεροδόξων Ἐκκλησιῶν, Ἀθῆναι 1975. Ν. Δαμαλά, Περὶ τῆς σχέσεως τῆς Ἀγγλικῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν Ὁρθόδοξον, Λονδίνον 1867. Καλλινίκου, Μητροπολίτου Κυζίκου, Ἡ Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία, Κωνσταντινούπολις 1930. Κ. Δουβουνιώτου, Περὶ τῆς ἐνώσεως τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου καὶ περὶ τοῦ κύρους τῶν Ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν, Ἀθῆναι 1932. Θυατείρων Γερμανοῦ, Στρηνοπούλου, Τὸ ζήτημα τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν Ὁρθοδόξου καὶ Ἀγγλικανικῆς, ἐν «Ἐκκλησία» 11 (1933) 165-166, 170-172, 179-180, 188-189, 195-196, 202-204, 210-211, 218-220, 233-234. Π. Τρεμπέλα, Ἡ Ἱστορία τῆς Μεταρρυθμίσεως ἐν τῇ Ἀγγλικανικῇ Ἐκκλησίᾳ, Θεσσαλονίκη 1956. Β. Σταυρίδου, Ὁρθοδοξία καὶ Ἀγγλικανισμός κατὰ τὸν κ' αἰῶνα, Θεσσαλονίκη 1960. Τοῦ αὐτοῦ, Ὁρθοδοξία καὶ Ἀγγλικανισμός, Ἀθῆναι 1963. Ἀγγλ. μετάφρ., Λονδίνον 1966. Θυατείρων Ἀθηναγόρου Κοκκινάκη, Εἰσαγωγή εἰς τὸν θεολογικὸν διάλογον Ἀγγλικανῶν καὶ Ὁρθοδόξων, Ἀθῆναι 1967. Μητροπολίτου Ἐλβετίας Δαμασκηνοῦ, Θεολογικοὶ διάλογοι Ι, Θεσσαλονίκη 1986. Τοῦ αὐτοῦ, Σχέσεις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τὸν λοιπὸν χριστιανικὸν κόσμον. Ἐν: «Ἐπιστημονικὴ παρουσία Ἑστίας θεολόγων Χάλκης», τ. Α', Ἀθῆναι 1987, σ. 246-251. Κ. Σκουτέρη, Τὰ 39 ἄρθρα τῆς Ἀγγλικῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ὀρθοδόξου συμβολικῆς παραδόσεως, Ἀθῆναι 1982. Τοῦ αὐτοῦ, Πρώτοι Ὁμολογίαι τῶν ἐλευθέρων Ἀγγλικῶν Ἐκκλησιῶν, Ἀθῆναι 1985. J. Wordsworth, The Church of England and the Eastern Patriarchates, Oxford 1902. W. A. Visser't Hooft, Anglo-Catholicism and Orthodoxy, a Protestant view. London 1933. M. Ramsey, The Church of England and the Eastern Orthodox Church: Why their unity is important, London 1946. G. K. A. Bell, Documents of Christian Unity, London 1924-1958. Τοῦ αὐτοῦ, Christian Unity.

σμοῦ, ἤτοι τὸν Ἀγγλικανισμόν, χωρὶς ὅμως νὰ δυνηθῇ νὰ ὀργανώσῃ ἐπαρκῶς τὸν διάλογον τοῦτον ἐπὶ σταθερῶν βάσεων πλήρους διμεροῦς διαλόγου. Παρὰ τοῦτο ὅμως διαπιστοῦται, ὅτι ὁ διάλογος οὗτος εὔρε βαθεῖαν ἀπήχῃσιν καὶ ἀνταπόκρισιν παρὰ τοῖς Ἀγγλικανοῖς, ἐπὶ πλέον δὲ καὶ παρὰ τοῖς συντηρητικωτέροις παραδοσιακοῖς Ὀρθοδόξοις, οἵτινες ἔκριναν, ὅτι ἐκ πάντων τῶν κλάδων τοῦ Προτεσταντισμοῦ ὁ ἐγγύτερον πρὸς τὴν Ὀρθοδοξίαν ἱστάμενος κατὰ τε τὴν διδασκαλίαν καὶ τὸ πολίτευμα εἶναι ὁ ἱκανὰ ἀρχαιοκαθολικὰ ὀρθόδοξα στοιχεῖα διατηρήσας Ἀγγλικανισμός, ὅπως τὸ ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα, τὴν ἐκκλησιαστικὴν τάξιν καὶ λατρεῖαν καὶ διαφόρους παραδόσεις τῆς ἀρχαίας ὀρθοδοξίας αὐτοῦ. Εἰδικώτερον δὲ ὁ Πατριάρχης Λούκαρις φαίνεται ὅτι προσέβη εἰς τὴν ἔναρξιν τοῦ Ὀρθοδοξο-ἀγγλικανικοῦ διαλόγου τὸ μὲν ἐκ τῶν ἀνωτέρω θεολογικῶν λόγων, τὸ δὲ ἐκ λόγων ἐκκλησιαστικοπολιτικῆς σκοπιμότητος· ἤτοι ἀφ' ἑνὸς μὲν λόγῳ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀγγλικανισμοῦ διατηρήσεως πλειόνων παλαιοχριστιανικῶν δογματικῶν, λατρευτικῶν καὶ διοικητικῶν στοιχείων καὶ διδασκαλιῶν καὶ παραδόσεων μετὰ τοῦ ἐπισκοπικοῦ βαθμοῦ καὶ τοῦ δημοκρατικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ διοικητικοῦ συστήματος, ἀφ' ἑτέρου δὲ λόγῳ ἀποκτήσεως ἰσχυρῶν ἐκκλησιαστικοπολιτικῶν ἐρεισμάτων καὶ ἐπωφελῶν συμμαχιῶν, ἀναγκαίων τότε διὰ τὴν προφύλαξιν τῆς Ἐκκλησίας του καὶ τοῦ Ἐθνους του ἐκ τῶν ἐπιβολῶν τῶν Τούρκων καὶ τῶν Ῥωμαιοκαθολικῶν, ἐνεργῶν οὕτως ἔν τε τῇ ἐκκλησιαστικῇ καὶ τῇ ἐθναρχικῇ ιδιότητι αὐτοῦ. Ἐπὶ πλέον, διὰ τῆς καλλιέργειας φιλικῶν σχέσεων μετὰ τῶν Ἀγγλικανῶν καὶ λοιπῶν Διαμαρτυρομένων ὁ Λούκαρις ἐπεδίωκεν ὅπως καταστήσῃ γνωστὴν εἰς αὐτοὺς τὴν ἀγνοουμένην ἐν πολλοῖς ὑπ' αὐτῶν Ἀνατολικὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν, καὶ δὴ τὸν ἀδαπάνητον πλοῦτον τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας, τῆς ὀρθοδόξου λατρευτικῆς ζωῆς καὶ τοῦ καθόλου ὀρθοδόξου βιώματος. Οὕτω δὲ ἔδωκεν ἀφορμὴν καὶ εἰς τοὺς Ἀγγλικανοὺς θεολόγους, ὅπως ἀσχοληθῶσι περὶ τὴν Ἐκκλησίαν ταύτην συγγραφικῶς καὶ καταστήσωσιν αὐτὴν εὐρύτερον γνωστὴν καὶ συμπαθῇ εἰς τοὺς ὁμοδόξους τῶν καὶ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς καὶ πολιτικοὺς ἡγέτας αὐτῶν. Πρὸς ἐπίτευξιν τῶν σκοπῶν τούτων συνῆψε καὶ ἐκαλλιέργει φιλικὰς σχέσεις μετὰ τῶν Ἀρχιεπισκόπων Καντερβουρίας Γεωργίου Abbot¹ καὶ Γουλιέλμου Laud² καὶ τοῦ ἄγγλου πρεσβευτοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Θωμᾶ Rowe³, διὰ μέσου

The Anglican position, London 1948. H. A. H o d g e s, Anglicanism and Orthodoxy, London 1955. K. W a r e — C. D a v e y, Anglo-Orthodox Dialogue, London 1977. J. W. C. W a n d, Anglicanism in History and Today, London 1961. J. P. H. M o o r m a n, A History of the Church in England, London 1973. S. M c N e a l, Anglicanism, Oxford 1982.

1. Χ ρ υ σ. Π α π α δ ο π ο ὕ λ ο υ, Ἐπιστολὴ Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Καντερβουρίας Abbot, ἐν «Νέᾳ Σιών» 3 (1906) 3 ἐξ. Τ ι μ. Θ έ μ ε λ η, Ἐπιστολὴ τοῦ Λουκάρεως πρὸς τὸν Abbot, αὐτόθι 8 (1909) 30 ἐξ.

2. H. T r e v o r - R e p o r, Archbishop Laud, London 1940.

3. Ν. Μ α ν ο ὕ σ α κ α, Ἡ ἀνέκδοτος μυστικὴ ἀλληλογραφία τοῦ Κυρίλλου Λου-

δὲ αὐτῶν καὶ μετ’ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Ἰακώβου Α', ὡς ὑπότροφον τοῦ ὀποίου ἀπέστειλε τὸν Μητροφάνη Κριτόπουλον διὰ σπουδᾶς ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Ὁξφόρδης, ὃν ἐχρησιμοποιοῖ ἐκτοτε ὡς «ἀπόστολόν» του καὶ ὄργανον πρὸς προπαγανδισμὸν τοῦ ἐπισήμου εὐρυτέρου Ὁρθόδοξο-προτεσταντικοῦ θεολογικοῦ διαλόγου. Πράγματι δὲ ὁ Λούκαρις εὗρε μεγάλην ἀνταπόκρισιν καὶ συμπαράστασιν πολιτικὴν τῶν Ἀγγλων πρεσβευτῶν παρὰ τῇ «Ύψηλῃ Πύλῃ» ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν ᾗ εἶχεν ἐγκατασταθῆ καὶ διοργανωθῆ μόνιμος Ἀγγλικὴ Πρεσβεία, ὡς καὶ Προξενεῖα ἐν Σμύρνῃ καὶ Χαλεπίῳ. Μεγάλοι φιλέλληνες Ἀγγλοι πρεσβεύται καὶ συμπαράστανται τοῦ Λουκάρεως ὑπῆρξαν πρὸ πάντων ὁ Sir Thomas Rowe καὶ ὁ Sir Peter Wych, συνεπικουρούμενοι ὑπὸ τῶν Ἀγγλων ἐφημερίων τῆς Πρεσβείας, οἵτινες συνέβαλον τὰ μέγιστα καὶ κατ’ ἐξακολούθησιν εἰς τὴν σύσφιγξιν τῶν σχέσεων Ὁρθοδόξων καὶ Ἀγγλικανῶν. «Ὡστόσο ὁ ἀγγλικὸς φιλελληνισμὸς χρωστᾷ τὴν πραγματικὴν του προέλευσιν στὰ συμφέροντα τοῦ ἐμπορίου», ἐφ’ οὗ συνειργάζοντο ἀποδοτικῶς οἱ Ἀγγλοι καὶ οἱ Ἕλληνες ἔμποροι. Οὕτως ἐν τῷ δημιουργηθέντι εὐνοϊκῷ κλίματι ἤρχισεν ἡ ἐπικοινωνία μεταξὺ Ἀγγλικανῶν καὶ Ἑλλήνων Ὁρθοδόξων, προσελθόντων ὀλιγαριθμῶν Ἑλλήνων φοιτητῶν εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Jamin Woodroffe ἰδρυθὲν ἐν Ὁξφόρδῃ «Ἑλληνικὸν Κολλέγιον» διὰ σπουδᾶς νέων Ἑλλήνων ὑποτρόφων. Ἀλλ’ ἡ λειτουργία τούτου περιωρίσθη εἰς τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ 19^{ου} αἰῶνος καὶ εἰς τὰ πρῶτα τοῦ 20^{ου} αἰῶνος (ἰδίως 1699-1705)². Σημειωτέον προσέτι, ὅτι ἐν ἔτει 1676 ἐπεσκέφθη τὸ Λονδίνον ὁ μητροπολίτης Σάμου Ἰωσήφ Γεωργηρόντος πρὸς ἐκτύπωσιν ἑλληνικοῦ τινος βιβλίου, οἱ δὲ Ἀγγλικανοὶ ὑπεδέχθησαν αὐτὸν θερμῶς καὶ συνένδραμον δι’ ὅλων τῶν μέσων, πρωτοστατοῦντος τοῦ ἐπισκόπου Λονδίνου Ἐρρίκου Κόμπτων, εἰς τὴν ἀνέγερσιν τοῦ πρώτου ὀρθοδόξου ἑλληνικοῦ ναοῦ ἐν Λονδίνῳ³. Παρομοίως ἐν ἔτει 1701 ἐπεσκέφθη τὴν Ἀγγλίαν ὁ μητροπολίτης Φιλίππουπόλεως Νεόφυτος, εἰς ὃν ἀπενεμήθη ἐν Ὁξφόρδῃ ὁ τίτλος τοῦ ἐπιτίμου διδάκτορος τῆς Θεολογίας.

Βραδύτερον ἐν ἔτει 1869 ἔλαβε χώραν ἐπισημοτέρα τις ἐπίσκεψις εἰς Ἀγγλίαν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σύρου καὶ καθηγητοῦ τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ἀλεξάνδρου Λυκούργου, διεξαγαγόντος σημαντικὸν θεολογικὸν διάλογον

κάρως πρὸς τὸν ἄγγλον πρεσβευτὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει Sir Thomas Rowe (1625-1628). Εἰς: «Πεπραγμένα τοῦ Ὁ^{του} διεθνoῦς Βυζαντινολογικοῦ συνεδρίου Θεσσαλονίκης», Ἀθῆναι 1955, τ. 2, σ. 533-543. H. Trevor-Roper, The Church of England and the Greek Church in the time of Charles I. Studies in Church History, vol. 15, σ. 213-240.

1. Στ. Πάσιμαν, ἐνθ’ ἀν., σ. 522.

2. Αὐτόθι, σ. 534 ἐξ.

3. Μιχαήλ Κωνσταντινίδου, Ὁ ἐν Λονδίνῳ ἑλληνικὸς ὀρθόδοξος ναός, Ὁξφόρδῃ 1933, σ. 2 ἐξ.

μετὰ πολλῶν Ἀγγλικανῶν θεολόγων καὶ κληρικῶν περὶ τῶν χωρίζουσιν τὰς δύο Ἐκκλησίας διαφορῶν, διακριθεῖσιν εἰς «διορθωτέας, συζητητέας καὶ ἀνεκτάς»¹. Ἐν ταῖς συζητήσεσιν ἐγένετο ἀπλῶς ἐκατέρωθεν ἀναγνώρισις τοῦ ἐδάφους, ἐπισημανθεῖσιν τῶν διαφορῶν, χωρὶς ὅμως νὰ ἐξευρεθῇ καὶ ὁ τρόπος τοῦ συμβιβασμοῦ καὶ τῆς ὑπερβάσεως αὐτῶν. Ὅπως δὲ ποτε ὅμως ἐσχηματίσθη εἰς ἀμφοτέρα τὰ μέρη παρὰ τοῖς διαλεγομένοις ἢ πεποιθῆσις, ὅτι ἡ ἄρσις τῶν περισσοτέρων ἐκ τῶν διαφορῶν δὲν εἶναι ἀδύνατος καὶ ὅτι εἶναι δυνατὴ ἂν μὴ ἔνωςις ἐπὶ τοῦ παρόντος, τοῦλάχιστον ὅμως ἡ «φιλικὴ καὶ ἐν πνεύματι ἀμοιβαίας ἀγάπης προσέγγισις τῶν δύο Ἐκκλησιῶν», ἵνα οὕτω «... δι' ἀμοιβαίας καὶ ἀκριβοῦς συζητήσεως καὶ ἐρεῦνης, ἥτις θέλει ἀπαιτήσῃ ὄχι ὀλίγον χρόνον, ἐπιτευχθῇ ταυτότης ἰδεῶν», ἥτις καὶ μόνῃ δύναται νὰ ἀγάγῃ εἰς τὴν ἀληθῆ καὶ πραγματικὴν ἔνωσιν διὰ τοῦ διαλόγου². Τὴν κρίσιν ταύτην τοῦ μητροπολίτου Σύρου συνεμερίζετο καὶ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν τὰ πρῶτα φερόντων ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ καὶ Θεολογίᾳ, οἵτινες προσέβλεπον πρὸς τὸν Ἀγγλικανισμόν ὡς πρὸς Προτεσταντικὴν Ἐκκλησίαν καλβινικοῦ χαρακτῆρος καὶ προελεύσεως, πολλὰ τὰ κοινὰ ἔχουσιν μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὡς ἐν ἀρχῇ παρατηρήσαμεν³. Πράγματι, «ἡ Ἀγγλικὴ Μεταρρύθμισις, ἂν καὶ εἰς γενικὰς γραμμὰς ἠκολούθησε τὴν προβληματικὴν καὶ ἐκφράζῃ ἐν πολλοῖς τὸ πνεῦμα τῶν Μεταρρυθμιστῶν τῆς Εὐρώπης, χαρακτηρίζεται ἐν τούτοις ἀπὸ μίαν ἰδιομορφίαν. Ἡ ἰδιομορφία δὲ ἀκριβῶς αὕτη τῆς Ἀγγλικῆς Μεταρρυθμίσεως ὑπῆρξεν ὁ πρωταρχικὸς παράγων διὰ τὴν δημιουργίαν τόσο τοῦ φαινομένου «Ἀγγλικανισμός», ὅσον καὶ τῶν Ἐκκλησιῶν ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι εἶναι γνωσταὶ ὡς «Ἐλεύθεραι Ἀγγλικαὶ Ἐκκλησίαι». Ὡς τοιαῦται δὲ Ἐκκλησίαι χαρακτηρίζονται «αἱ Προτεσταντικαὶ ἐκεῖναι Ὁμολογίαι, αἱ ὁποῖαι, ἀποσπασθεῖσαι ἀπὸ τὸν κορμὸν τῆς Ἀγγλικῆς Ἐκκλησίας, διεμόρφωσαν ἰδίαν θεο-

1. Ἀλεξάνδρου Λυκούργου, Ἐκθεσίς πρὸς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος περὶ τῆς εἰς Ἀγγλίαν ἀποδημίας, ἐν: «Εὐαγγελικὸς Κήρυξ» Ἀθηνῶν 2 (1870) 313-327. Π. Ἀκύλα, Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Σύρου καὶ Τήνου Ἀλέξανδρος Λυκούργος ἐν Ἀγγλίᾳ κατὰ τὸ 1870, Ἀθῆναι 1901, σ. 12 ἐξ. Δ. Μπαλάνοῦ, Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Σύρου, Τήνου καὶ Μήλου Ἀλέξανδρος Λυκούργος, ἐν «Θεολογία» 1 (1923), σ. 180-194.

2. Ἀλεξάνδρου Λυκούργου, Ἐκθεσίς πρὸς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον..., ἐνθ' ἄν., σ. 322.

3. Καὶ κατὰ τὸν Στ. Πάσιμαν, οἱ Ὁρθόδοξοι τῶν χρόνων ἐκείνων διεπίσταν, ὅτι «ὑπῆρχε μίαν Ἐκκλησίαν στὴ Δύση, μὲ τὴν ὁποῖαν εἶχαν πολλὰ τὰ κοινὰ. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀγγλίας ἀπέριψε τὴν ὑπεροχὴν τοῦ Πάπα, ἀλλὰ διετήρησε μιὰ ἱεραρχίαν μὲ ἰσότητά τῶν ἐπισκόπων. Ἀκολούθησε ἕνα τελετουργικὸ πού ἐνσωμάτωνε ἀπὸ ὅσα ἦσαν παραδοσιακά καὶ γνωστὰ στὴν Ἀνατολή. Ἡ στάσις τῆς πρὸς τοὺς λαϊκοὺς, στοὺς ὁποίους ἐπέτρεπε τὴν Κοινωνία στὰ δύο εἴδη καὶ μιὰ συμμετοχὴ στὴν Συνόδον τῆς Ἐκκλησίας, ἦσαν παρόμοια πρὸς τὴν ἀνατολικὴν παράδοσιν, ὅπως ἦταν καὶ ἡ διάθεσίς τῆς νὰ θεωρῇ τὸν μονάρχη ὡς τὴν κεφαλὴν τῆς χριστιανικῆς κοινότητος» (μν. ξ., τ. 2, σ. 520).

λογίαν καὶ ἀνέπτυξαν ἰδιότροπον ζώην καὶ εὐσέβειαν»¹. Τοιαῦται «Ἐλευθέραι Ἀγγλικάι Ἐκκλησίαι» εἶναι αἱ Ὁμολογίαι τῶν Πρεσβυτεριανῶν, τῶν Κογκρεγ-κασιοναλιστῶν, τῶν Βαπτιστῶν, τῶν μελῶν τῆς «Ἐταιρίας τῶν Φίλων» (Κουάκεροι), τῶν Μεθοδιστῶν καὶ ἄλλων, αἵτινες διεμόρφωσαν καὶ ἰδίαν ἐκάστη ὁμολογίαν πίστεως².

Ὡς γνωστόν, εἰς τὴν Ἀγγλίαν διεδόθη ἐκ τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης ἡ Προτεσταντικὴ Μεταρρυθμισὶς καλβινικοῦ τύπου, διαμορφωθέντος βαθμὴδὸν τοῦ «Ἀγγλικανισμοῦ». Κυρίως ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἑρρίκου καὶ τοῦ υἱοῦ του Ἐδουάρδου ΣΤ' (1547) ἔλαβον χώραν βαθεῖαι μεταβολαὶ ἐν τῇ Ἀγγλικῇ Μεταρρυθμίσει, καθ' ὅσον «μετερρυθμίσθη πρώτην φορὰν ἡ Ὁμολογία τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας... Ἀπὸ τοῦ ἔτους ἐκείνου, διὰ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Καλβίνου, τῆς προσκλήσεως καλβινιστῶν λογίων καὶ τῆς ἐν Λονδίῳ κοινό-τητος καλβινιστῶν προσφύγων, ἤρχισεν ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ ἐπίδρασις τοῦ Καλβινισμοῦ. Ἐπισήμως ἐπικυρωθέντα ὑπὸ τῶν Βουλῶν ἐξεδόθησαν τὸ νέον Εὐχολό-γιον («Book of Common Prayer») καὶ ἡ νέα ὁμολογία τῶν 42 ἄρθρων (1552). Δι' αὐτῶν ἡ λατρεία καὶ ἡ διδασκαλία μετερρυθμίσθησαν ἐν μετριοπαθεῖ καλ-βινικῷ πνεύματι, ἀλλ' ἡ μὲν ὁμολογία μᾶλλον ἐκαλβίνιζε, τὸ δὲ Εὐχολόγιον μᾶλλον ἐκαθολικίζε. Διτηρήθη ὁ ἐπισκοπικὸς βαθμὸς καὶ ἡ ἔννοια τῆς εἰ-δικῆς ἱερωσύνης. Διὰ τοῦτο ἡ Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία ἐκτιμᾷ καὶ ὑπὲρ ἑαυ-τῆς διεκδικεῖ τὴν ἀδιάκοπον ἀποστολικὴν διαδοχὴν. Ἡ ἐν Ἀγγλίᾳ Μεταρρύ-θμισις ἀπ' ἀρχῆς συνησθάνετο τὴν διαφορὰν ἑαυτῆς ἀπὸ τοῦ Προτεσταντισμοῦ τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης καὶ ἐθεώρει ἑαυτὴν ὡς ἐπάνοδον εἰς τὸν Χριστιανισμὸν τῶν Ἑλλήνων Πατέρων»³. Ἀδιαμφισβητήτως ἡ ἀρχαία Ἐκκλησία τῆς Ἀγγλίας πολλὰ ὀφείλει εἰς τὴν Ἑλληνορθόδοξον Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν, τοῦθ' ὅπερ ἀναγνωρίζεται καὶ ὁμολογεῖται ὑπ' αὐτῆς, μέχρι τοῦ σημείου ὥστε ὁ ἀρχιεπίσκοπος Καντερβουρίας Μιχαὴλ Ῥάμσεϋ, ὁμιλῶν ἐπισήμως τῇ 7 Μαΐου 1962 ἀπὸ τοῦ βήματος τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, διεκήρυξε, σὺν ἄλλοις: «Ἀρεσκομέθα νὰ ἐνθυμώμεθα, ὅτι εἰς τῶν μεγάλων ἀρχιεπισκόπων τῆς Καντερβουρίας, ὁ Θεόδωρος ὁ Ταρσεύς, ὅστις ἐκάθησεν εἰς τὸν θρόνον ταύτης ἀπὸ τοῦ 668 μέχρι τοῦ 693, ἦτο Βυζαντινὸς Ἕλληνας, μορφωθείς εἰς τὰς σχολὰς τῶν Ἀθηνῶν... Οἱ μεγάλοι σύγχρονοι Ἀγγλικανοὶ θεολόγοι μελετοῦν καὶ ἀκολουθοῦν τὴν διδασκαλίαν τῶν μεγάλων Ἑλλήνων Πατέρων Βασιλείου, Γρηγορίου Θεολόγου, Χρυσόστομου καὶ ἄλλων... Τὸ χρέος ἡμῶν πρὸς τὴν Ἑλ-λάδα ὡς Ἀγγλικανῶν μᾶς παρακολουθεῖ εἰς τοὺς σημερινοὺς καιροὺς οὐχὶ ὀλιγώτερον τῶν παλαιωτέρων. Εἶναι ἐκπληκτικὸν ὅτι, διὰ νὰ δανεισθῶ τοὺς

1. Κ. Σκοιτέρη, Πρώτοι Ὁμολογίαι τῶν Ἐλευθέρων Ἀγγλικῶν Ἐκκλησιῶν, Ἀθήναι 1985, σ. 9, 13.

2. Αὐτόθι, σ. 28 ἐξ.

3. Β. Στεφανίδου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Ἀθήναι 1948, σ. 566.

λόγους τοῦ ἀποστόλου Παύλου, «ἐπιποθοῦμεν ὑμᾶς ἐν σπλάγχνοις Χριστοῦ Ἰησοῦ» (Φιλ. 1,8)¹.

Οὕτω λοιπὸν ἐνωρίς, ἐν τοῖς πλαισίοις τῆς ἐγκαθιδρυθείσης ἐκκλησιαστικῆς μεταξὺ Ὀρθοδόξων καὶ Ἀγγλικανῶν κοινωνίας ἐκ τε τῶν ἐπισκέψεων εἰς Ἀγγλίαν Ἑλλήνων ἱεραρχῶν καὶ θεολόγων καὶ τῶν σπουδῶν ἐν αὐτῇ νέων Ἑλλήνων, ὡς καὶ τῆς πολιτικῆς, ἐμπορικῆς καὶ πάσης ἄλλης ἐπικοινωνίας καὶ συνεργασίας τῶν πιστῶν ἐκατέρωθεν, ἤρχισε σημειούμενη ἀξίουςα στρόφη τῶν Ἀγγλικανῶν πρὸς τοὺς Ὀρθοδόξους ἤδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως, τὸν ὁποῖον αἱ Ἀγγλικανοὶ συμπαθοῦσαν καὶ λυπήθησαν γιὰ τὸ μαρτύριό του)². Ἐντεῦθεν ἔσχον οὗτοι διαφόρους ἐπαφὰς μετὰ τῶν Ὀρθοδόξων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἰδιαίτερος ἀξιοσημείωτοι εἶναι δύο συνοδικαὶ «Ἀποκρίσεις» τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τοὺς ἐρίζοντας ἐν τῇ Δύσει διαμαρτυρομένους (ἐν οἷς καὶ ἀγγλικανούς) καὶ λατίνους θεολόγους ἐπὶ δογματικο-ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων, ἀναρριφθέντων ὑπὸ τῆς ψευδεπιγράφου «Λουκαρείου» Ὁμολογίας. Οὗτοι ὑπέβηλιν πρὸς τοὺς Ὀρθοδόξους Πατριάρχας καὶ δὴ πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Μεθόδιον Γ' (1668-1671) δέκα «ἐρωτήσεις» ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων, ἀπόκρισιν αἰτοῦντες». Πρὸς ταύτας ἐδόθησαν ἰσάριθμοι «Ἀποκρίσεις», αἵτινες ἐπέμφθησαν εἰς Ἀγγλίαν διὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου ὡς «ζητημάτων» θεολογικῶν λύσεις, ἐκτεθεῖσαι παρ' Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου ῥήτορος τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸ ἀχό' ἔτος τὸ κοσμοσωτήριον ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως, πρὸς τοὺς λεγομένους Ἑγγλέζους, ἃς ἐκεῖνοι ἀπορήσαντες ἐζήτησαν παρὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας)³. Ἐννοεῖται βεβαίως ὅτι αἱ «Λύσεις» αὗται δὲν προήρχοντο ἐξ ἀτομικῆς γνώμης τοῦ Μαυροκορδάτου, ἀλλ' ἐκ συνοδικῆς διαγνώμης, ὡς δηλοῦται σαφῶς ἐν τῇ προτασσομένη αὐτῶν εἰσαγωγῇ, ἐν ἣ ῥητῶς τονίζεται: «ἡ μετριότης ἡμῶν μετὰ τῶν παρατυχόντων ἀρχιερέων καὶ κληρικῶν ἐν συνόδῳ κοινῇ τὴν χάριν ἐπικαλεσάμενοι τοῦ παναγίου Πνεύματος καὶ μετὰ πάσης ἀκριβείας σκεψάμενοι τὰ προβληθέντα διὰ βραχέων ἀπαντᾷ τοῖς τούτων ζητήσασιν».

Ἀλλὰ παρόμοιαι «ἐρωτήσεις» ὑπεβλήθησαν καὶ εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Διονύσιον Δ' ὑπὸ Ἀγγλικανῶν καὶ ἄλλων Διαμαρτυρομένων, συμπεριλαμβανομένων καὶ Ῥωμαιοκαθολικῶν, ἡγουμένου τοῦ Γάλλου ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτοῦ κόμητος Charles-François Olier de Nointel, «ἀπόκρισιν αἰτούντων» ἐπὶ τῶν ἀντορθοδόξων διδασκαλιῶν τῆς λεγομένης «Λουκαρείου» Ὁμολογίας καὶ διακρίβωσιν τοῦ ἀληθοῦς ἐπ' αὐτῶν φρονήματος

1. M. Ramsey, Constantinople and Canterbury, ἐν «Θεολογία» 33 (1962) 172-ἔξ., 177 ἔξ.

2. Στ. Πάνσιμαν, μν. ἔ., τ. 2, σ. 541.

3. Κ. Δυοβουνιώτου, Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου Λύσεις θεολογικῶν ζητημάτων, ἐν «Θεολογία» 13 (1935) 47-62.

τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, πρὸς ἰδίαν ἐκάτεροι χρῆσιν. Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Διονύσιος συνεκάλεσε κατ' Ἰανουάριον 1672 ἐν Κωνσταντινουπόλει Σύνοδον, ἥτις διασκεψαμένη ἀπήντησεν «ἐν συνόψει καὶ αὐτοσχεδίως τοῖς ἐρωτήσασιν», ἀναπτύξασα «μετ' εἰρηνικῆς ἀπλότητος» τὴν ἐπὶ τούτων ὀρθόδοξον διδασκαλίαν, «ὥπως μὴ ἔχειν ἀμφισβητεῖν τοῦ λοιποῦ περὶ τῶν τοιούτων, μήτε διασαλευέσθαι πῶς ὑπὸ τῶν καθ' ἡμῶν ἀλλότρια ἐπιφημίζειν βουλομένων». Τὰ πρακτικὰ τῆς Συνόδου διεβιβάσθησαν εἰς Ἀγγλίαν διὰ τοῦ ἐφημερίου τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἀγγλικῆς πρεσβείας Ἰωάννου Covel, ὡς «Ἀπόκρισις συνοδική... τοῖς ἐν Βρεττανίᾳ φιλέλλησιν, ἐρωτήσασιν ὅπως φρονεῖ ἡ Ἀνατολικὴ τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησία»¹.

Ὡς τελευταῖος ἀπόηχος τῆς ἐκ τῆς ψευδεπιγράφου «Λουκαρείου» Ὁμολογίας ἐγερθείσης ἀντιδράσεως θεωρεῖται ἐν μὲν τῇ ὀρθόδοξῳ Ἀνατολῇ αἱ τοπικαὶ Σύνοδοι ἐν Ἱεροσολύμοις τοῦ 1672² καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει τοῦ 1691³, ἐν δὲ τῇ ἑτεροδόξῳ Δύσει πρὸ πάντων αἱ θεολογικαὶ ἐριδες ἐπὶ γαλλικοῦ ἐδάφους μετὰ τῶν Ἰανсениστῶν ὑπὸ τοὺς P. Nicole καὶ A. Arnauld καὶ τῶν Γάλλων Οὐγενότων Καλβινιστῶν ὑπὸ τὸν J. Claude, οἵτινες ὁμοῦ μετ' ἱκανῶν Ἀγγλικανῶν ἐζήτησαν νὰ μάθωσιν ἐπισήμως ἀπὸ τῶν Ὁρθοδόξων Πατριαρχῶν τὴν αὐθεντικὴν διδασκαλίαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐπὶ σωτηριολογικῶν ἀποκλίσεων τῆς ὡς ἄνω κακεμφάτου Ὁμολογίας καὶ πρὸ πάντων περὶ τῆς θείας Εὐχαριστίας καὶ μάλιστα τῆς σχολαστικῆς θεωρίας τῆς «μετουσιώσεως» (transsubstantiatio). Εἰς τοὺς Καλβινιστὰς προσετέθη νῦν καὶ ὁ Ἰωάννης Καρυοφύλλης, ὅστις, κατὰ τὸν Δοσίθεον Ἱεροσολύμων, «ἐσχεδίασε φυλλάδιόν τι πεπονηρευμένον κατὰ τῆς θείας Κοινωνίας, μαχόμενος τῇ μετουσιώσει». Ὁ τότε Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Καλλίνικος Β' συνεκάλεσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ 1691 Σύνοδον, ἥτις κατεδίκασε τὸν Καρυοφύλλον καὶ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ, ἐκθέσασα τὴν ἀντίστοιχον ὀρθόδοξον διδασκαλίαν. Συνωδὰ ταύτῃ ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἐπισήμως ἐν τῇ παρουσίᾳ Συνόδου καὶ τὸ πρῶτον ἐν τῇ Ὁμολογίᾳ τοῦ Δοσιθέου ἐποιήσατο χρῆσιν ὡς θεολογικοῦ ὅρου τῆς λέξεως «μετουσιώσις», δοῦσα δ' ὁμοῦ αὐτῇ ὀρθόδοξον ἐννοίαν καὶ περιεχόμενον, τ.ἐ. τὴν σημασίαν τῶν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων Πατέρων χρησιμοποιοιμένων ὄρων «μεταβολή», «τροπή», «μεταποίησις», «μεταρρύθμισις» καὶ «μεταστοιχείωσις». Τοῦτο ὀφείλεται μᾶλλον εἰς τὸν Πατριάρχην Δοσίθεον, παραλαβόντα ἴσως τὸν ὅρον ἐκ τοῦ Μελετίου Συρίγου, ὅστις ἐπίσης ἐδέχθη τὸν νέον ὅρον ἐν τῇ πεποιθήσει ὅτι δὲν εἶχε «κἂν μίαν διαφορὰν εἰς τὴν ἐννοίαν ἀπ' ἐκείνην. ὅπου ἐλέγασιν οἱ παλαιοὶ θεολόγοι τροπὴν ἢ μεταβολὴν ἢ μεταστοιχείωσιν». Πρὸ τοῦ Δοσιθέου δὲ καὶ τοῦ Συρί-

1. Παρὰ Mansi, 34β, 1777-1790 καὶ 37, 453-464. Ἰω. Καρυφύλλης, Μνημεῖα, τ. II^α, σ. 767-774.

2. Αὐτόθι, σ. 774 ἐξ.

3. Αὐτόθι, σ. 853 ἐξ.

γου ἐχρησιμοποίησαν τὸν ὅρον, ἐν ὀρθοδόξῳ ὁμῶς ἐννοίᾳ, ὁ Γαβριὴλ Σεβήρος, ὁ Μάξιμος Μαργούνιος, ὁ Μελέτιος Πηγᾶς καὶ ὁ πρῶτος πάντων Γεννάδιος Σχολάριος, ἔτι δὲ ὁ Νεκτᾶριος καὶ ὁ Χρυσάνθος Ἱεροσολύμων, ὁ Πέτρος Μογγίλας, ὁ Σεβαστὸς Κυμηνίτης καὶ ἄλλοι¹.

Ἄλλ' ἰδιαζούσης σημασίας εἶναι ἡ κατὰ τὰ ἔτη 1716-1725 λαβοῦσα χώραν ἀπόπειρα ἐνώσεως μετὰ τῶν Ὀρθοδόξων τῶν λεγομένων Ἀγγλικανῶν Ἀνωμότων, ἐκκλησιαστικῆς μερίδος Ἀγγλικανῶν, ἀρνηθέντων τὸν ὅρκον εἰς τὴν ἐξ Ὁράγγης δυναστείαν τῆς Ἀγγλίας². Οὗτοι, θεωροῦντες ἑαυτοὺς ὡς ἀντιπροσωπεύοντας καὶ συνεχίζοντας τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἐν Ἀγγλίᾳ ἢ ὡς τὰ «λειψάνα τῆς ἐν Βρεττανίᾳ πάλαι ποτὲ Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας», ἢ ὡς τὸ «Καθολικὸν ὑπόλοιπον» ταύτης, ὑπέβαλον πρὸς τοὺς Ὀρθοδόξους Πατριάρχας τῆς Ἀνατολῆς, Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων, ἐν ἔτει 1716, ἐνωτικὰς προτάσεις ἢ «προθέσεις τινὰς εἰς τὴν τῶν καθολικῶν καὶ ὀρθοδόξων τῆς Ἐκκλησίας Βρεττανικῆς λειψάνων μετὰ τῆς Ἀνατολικῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας συμφώνησιν»³. Ἐπειδὴ δὲ αἱ προτάσεις αὗται τῶν Ἀνωμότων δὲν ἀφίσταντο πολὺ τῆς ὀρθοδόξου διδασκαλίας, οἱ δὲ Ὀρθόδοξοι Πατριάρχαι ἡγνόουν ὅτι οὗτοι ἀπετέλουν σχισματικὴν μερίδα (ὅπερ εὐθὺς ὡς ἔμαθον, διέκοψαν τὰς διαπραγματεύσεις), διὰ τοὺς λόγους τούτους ἀπεφάσισαν ἐν ἀρχῇ νὰ συνάψωσιν ἐπιστολιμαῖον ἐκκλησιαστικὸν θεολογικὸν διάλογον μετὰ τῶν Ἀνωμότων. Ὅθεν ἀπέστειλαν τὸ 1718 τὰς «ἀποκρίσεις τῶν ἀνατολικῶν Ὀρθοδόξων πρὸς τὰς ἀπὸ Βρετανίας ἀποσταλείσας ὑπὲρ ἐνώσεως καὶ ὁμονοίας μετὰ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας προθέσεις», ἐπισυνάψαντες ἅμα καὶ τὰ Πρακτικὰ τῶν μνημονευθεισῶν ἀνωτέρω Τοπικῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδων τῶν ἐτῶν 1672 καὶ 1691⁴. Πρὸς τοὺς ἀνταπαντήσαντας δὲ Ἀνωμότους ἔγραψαν τὸ 1723 τὸ δεύτερον οἱ Πατριάρχαι, ἐπισυνάψαντες τὴν Ὁμολογίαν τοῦ Πατριάρχου Δοσιθέου, καὶ

1. Αὐτόθι, σ. 853 ἐξ. Προστεθήτω ὅτι καὶ σύλλογός τις ἀγγλικανῶν θεολόγων ἔγραψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ζητῶν νὰ μάθῃ τὸ φρόνημα τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας περὶ μετουσιώσεως, ἀπήντησε δὲ εἰς αὐτοὺς ὁ Γεώργιος Κορέσσιος «Ἀπολογία πρὸς τὸν ἐν Ἀγγλίᾳ τῶν σοφῶν σύλλογον, ὡς ἐκ μέρους τῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως κληρικῶν» (Βλ. Κ. Ἀμάντου, Γεώργιος Κορέσσιος, ἐν «Ἀθηνᾶ» 46 (1935) 196 ἐξ).

2. Κείμενα ἐν: Ἰω. Καρμίρη, Μνημεῖα, τ. II³, σ. 863-900. Mansi, 37, 369-624, ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ, ἀγγλιστὶ δὲ ἐν G. Williams, The Orthodox Church of the East in the Eighteenth Century being the Correspondence between the Eastern Patriarchs and the Non-juring Bishops, London 1868. T. Latbury, History of the Non-jurors, London 1845. J. H. Overton, The Non-jurors, their Likes, Principles, and Writings, 1902. Χρυσ. Παπαδοπούλου, Ἀπόπειραι ἐνώσεως τῶν Ἀγγλῶν Ἀνωμότων μετὰ τῶν Ὀρθοδόξων, Ἀλεξάνδρεια 1911 (ἀνάτυπον ἐκ τοῦ «Ἐκκλ. Φάρου» 7 (1911) 218-222). Στ. Πάνσιμαν, μν. ξ., τ. 2, σ. 547-564.

3. Παρὰ Mansi, 37, 383-394, 491-519.

4. Ἰω. Καρμίρη, Μνημεῖα, τ. II³, σ. 868-898.

ἀξιόσαντες τὴν ἀνεπιφύλακτον ἀποδοχὴν τῆς ἐν αὐτῇ καὶ ταῖς δύο «ἀποκρίσεσιν» αὐτῶν περιεχομένης ὀρθοδόξου διδασκαλίας¹. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἀπεκαλύφθη ἡ σχισματικὴ ιδιότης καὶ πραγματικότης τῶν Ἀνωμότων, συνεπεία τῆς ὁποίας ἐτερματίσθησαν παρευθὺς αἱ πρὸ τοῦ θετικοῦ μᾶλλον τέλους εὐρισκόμεναι ἐνωτικαὶ διαπραγματεύσεις. Σημειωτέον ὅτι κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τῶν διαβουλευσεων μετὰ τῶν Ἀνωμότων ἐπρωτοστάτει ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Χρῦσανθος, ὁ καὶ συγγραφεὺς τῶν δύο Πατριαρχικῶν Ἀποκρίσεων, προσυπέγραψαν δὲ αὐτάς οἱ Πατριάρχαι Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίας Γ', Ἀλεξανδρείας Σαμουὴλ καὶ Ἀντιοχείας Ἀθανάσιος καὶ ἐννέα μητροπολίται. Ἐπὶ τῶν φιλενωτικῶν τούτων διαπραγματεύσεων παρατηροῦμεν γενικῶς, ὅτι ναὶ μὲν οἱ Ἀνώμοτοι ἀπετέλουν μικρὸν τι τμήμα τοῦ Ἀγγλικανισμοῦ, ἀλλὰ τοῦτο οὐδαμῶς μειοῖ τὴν μεγάλην σημασίαν τοῦ διαβήματός των, ἀφοῦ ἐκ τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας προῆλθον καὶ εἰς αὐτὴν βαθμὴν ἐπανῆλθον, ταύτης δὲ τὸ πνεῦμα ἐν ταῖς προτάσεσιν αὐτῶν πιστῶς ἐξέφραζον καὶ ἐν ὀνόματι αὐτῆς ἐπελήφθησαν ἐνσυνειδήτως καὶ σοβαρῶς τοῦ ἔργου τῆς ἐνώσεως, καὶ δὴ πεποιοῦντες ὅτι ἀντιπροσωπεύουσι τὴν παλαιὰν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἐν Ἀγγλίᾳ, καὶ ὅτι ἐμελλον νὰ συμπαρασύρουν εἰς τὴν μετὰ τῶν Ἀνατολικῶν ἔνωσιν ὁλόκληρον τὴν Ἀγγλικανικὴν Ἐκκλησίαν, ἐνῶ ἐτέρωθεν οἱ Ὁρθόδοξοι Πατριάρχαι ἔγραφον ὁμοίως πρὸς τοὺς Ἀνωμότους ὡς πρὸς τοὺς ἀντιπροσωπεύοντας ὁλόκληρον τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀγγλίας, ἅτε ἀγνοοῦντες τὸ σχίσμα αὐτῶν². Πρὸς τούτοις δὲ ἐν τῷ ιδιορρυθμῷ τούτῳ διαλόγῳ κατεδείχθη ἄφ' ἑνὸς μὲν ὁ δυνατὸς βαθμὸς τῆς ὑποχωρητικότητος τῶν τὴν μετὰ τῶν Ὁρθόδοξων ἔνωσιν ποθούντων Ἀγγλικανῶν καὶ πρὸ πάντων τῶν συντηρητικωτέρων ἐξ αὐτῶν, ἄφ' ἑτέρου δὲ καθωρίσθη ἀπὸ ὀρθοδόξου πλευρᾶς ὑπὸ τῶν Πατριαρχῶν ἡ μόνη παραδεκτὴ βάσις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνώσεως τῶν Ὁρθόδοξων μετὰ τῶν Ἀγγλικανῶν καὶ τῶν ἄλλων ἐτεροδόξων³. Σημειωτέον ὅτι πλὴν τῆς

1. Αὐτόθι, σ. 898-900.

2. Αὐτόθι, σ. 867.

3. Αὐτόθι. Ἡ βάσις αὕτη εἶναι ἡ ἀπόλυτος «ἐνότης τῆς πίστεως καὶ ἡ ὁμοφροσύνη» ἐν τοῖς δόγμασι, διὰ τῆς ἀνεπιφύλακτου παρὰ τῶν ἐτεροδόξων ἀποδοχῆς τῶν ὀρθόδοξων δογμάτων, τὰ ὁποῖα «πάσαι μὲν ἐξητάσθησαν, ὁρθῶς τε καὶ εὐσεβῶς διωρίσθησαν καὶ διετάχθησαν παρὰ τῶν ἁγίων καὶ οἰκουμενικῶν Συνόδων, καὶ μῆτε προσῆναι τούτοις ἕτερόν τι ἔξεστιν, οὔτε τι ὅλως ἀφαιρῆσαι ἐκ τούτων» καὶ τοῖς βουλομένοις συμφρονῆσαι ἡμῖν ἐν τοῖς θείοις δόγμασι τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, ἀνάγκη ἀκολουθεῖν καὶ ὑποταγῆναι τοῖς διορισθεῖσι καὶ διαταχθεῖσι ὑπὸ τῆς ἀρχαιοπαραδότου καὶ πατροπαραδότου καὶ παρὰ τῶν ἁγίων καὶ οἰκουμενικῶν Συνόδων διατάξεως ἀπὸ τοῦ καιροῦ τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν καθ' ἑξῆς ἐς τὸδε θεοφόρων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν μετὰ ἀπλότητος καὶ ὑπακοῆς καὶ ἄνευ τινὸς ἄλλης ἐρεῖνης καὶ περιεργείας... Ἐν γὰρ τοῖς θείοις δόγμασιν οὐδαμοῦ χώραν ἔχει ποτὲ ἡ οἰκονομία ἢ συγκατάβασις· ταῦτα γὰρ ἀσάλευτά εἰσι καὶ ὑπὸ πάντων τῶν Ὁρθόδοξων ὡς ἀπαράβατα ἐν πάσῃ εὐλαβείᾳ διαφυλάττονται, καὶ ὁ μικρὸν τι τούτων παραβαίνων ὡς σχισματικὸς καὶ αἰρετικὸς κατακρίνεται καὶ ἀναθεματίζεται καὶ ἀκοινωνήτος

κινήσεως τῶν Ἀνωμότων ἦλθεν εἰς ἐπαφὴν μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας κατὰ τὸν 19^{ον} αἰῶνα καὶ ἡ γνωστὴ «Ὁξφόρδεις κινήσεις» (Τρακτάρειοι, Πουσεϊῦται, Τελετόφιλοι κ.λπ.), καθολικίζουσα μερὶς τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας, ἥς ἐπιφανῆ μέλη (Palmer, Oferbek καὶ ἄλλοι) ἐστράφησαν πρὸς τὴν Ὁρθόδοξον Ῥωσικὴν Ἐκκλησίαν, ζητοῦντα τὴν ἔνωσιν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Ἡ ἀπόπειρα ὅμως αὕτη δὲν ἐτελεσφόρησε, δι' ὃν λόγον οὐκ ὀλίγοι ἐξ αὐτῶν προσῆλθον εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν.

Ἐκτοτε, κατὰ τὸ ὑπόλοιπον χρονικὸν διάστημα τοῦ 19^{ου} αἰῶνος, δὲν ἐγένετο ἑτέρα ἀξιόλογός τις ἐπαφὴ μεταξὺ Ὁρθοδόξων καὶ Ἀγγλικανῶν, ἕως οὗ ἀρχομένου τοῦ 20^{ου} αἰῶνος ἔλαβον χώραν ἐπιδρομαὶ καὶ ἀθέμιτοι προσηλυτιστικαὶ ἐνέργειαι Ἀγγλῶν καὶ Ἀμερικανῶν ἱεραποστόλων καὶ τῶν Βιβλικῶν Ἑταιρειῶν αὐτῶν ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ Ἀνατολῇ, περὶ ὧν γενήσεται λόγος κατωτέρω. Συνεπεία τούτων ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἠναγκάσθη νὰ ἀμυνθῇ, ἐπελθούσης οὕτω ποιᾶς τινος ψυχρότητος εἰς τὰς ἐκατέρωθεν σχέσεις. Ἄλλ' ἐν ἔτει 1840 ὁ Καντερβουρίας Γουλιέλμος καὶ ὁ Λονδίνου Ἰάκωβος ἀπέστειλαν εἰς τὴν ὀρθόδοξον Ἀνατολὴν τὸν πρεσβύτερον καὶ εἰτα ἐπίσκοπον Γεώργιον Tomlison μετὰ δύο συστατικῶν ἐπιστολῶν «πᾶσι τοῖς ἐν Χριστῷ τιμίοις καὶ ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς, τοῖς τῆς ἁγίας Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἐπισκόποις καὶ προεστώσι», δι' ὧν συνιστῶντες τὸν κομιστήν, ἐδήλουν καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ ταξειδίου του, «ἵνα τὰς τῶν ἁγίων Ἀποστόλων καὶ Πατέρων καθέδρας αὐτόπτως ἀσπασάμενος καὶ τὴν ἡμετέραν εἰς τὴν ἁγίαν ἐν τῇ Ἀνατολῇ Ἐκκλησίαν γνωρίσας ὑμῖν εὖνοιαν, τὰ τῶν ἐκεῖ χριστιανῶν πράγματα τοῖς ἐν Ἀγγλίᾳ ἀδελφοῖς ὀρθοδόξοις καὶ καθολικοῖς ἀκριβέστερον εἰδέναι θέλουσιν ἀληθῶς μὴνύη»¹. Ἐπηκολούθησαν διάφοροι φιλορθόδοξοι ἐκδηλώσεις καὶ ἐνωτικαὶ προσπάθειαι τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Ἀμερικῇ Ἀγγλικανῶν, ἕως οὗ τὸ 1869 ὁ Καντερβουρίας Archibald Kampbell ἔγραψε πρὸς τὸν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριον ΣΤ', εὐχόμενος ὑπὲρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνώσεως καὶ ἐπισυνάπτων δύο ἀντίτυπα τοῦ Εὐχολογίου τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας μετὰ τῶν 39 ἄρθρων, ὡς καὶ τὴν ἐγκύκλιον ἐπιστολὴν τῆς Ἀγγλικανικῆς Συνόδου τοῦ ἔτους 1866, καὶ τέλος ἤτήσατο τὴν ἄδειαν ταφῆς τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀποθνησκόντων Ἀγγλικανῶν ἐν τοῖς ὀρθοδόξοις νεκροταφείοις καὶ ὑπὸ

παρὰ πᾶσι λογίζεται... Ὅσον δὲ περὶ τῶν λοιπῶν ἐθνῶν καὶ τάξεων τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῆς διορθώσεως τῆς ἱερᾶς μυσταγωγίας καὶ λειτουργίας, εὐχερῆς καὶ βᾶθια ἐστὶ καὶ ἡ τούτων διόρθωσις, τῆς ἐνώσεως σὺν Θεῷ γενομένης· ἐπειδὴ καὶ ὡς ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἱστορικῶν βιβλίων δῆλον ἐστίν, ὅτι ἔθῃ μὲν καὶ τάξεις τινὲς παρηλλαχμέναι ἦσαν τε καὶ εἰσὶν ἐν διαφόροις τόποις καὶ Ἐκκλησίαις, ἡ ἐνόησις δὲ τῆς πίστεως καὶ ὁμοφροσύνης περὶ τὰ δόγματα σφύζεται ἡ αὐτὴν (αὐτόθι, σ. 888-889, 899).

1. Ἐπιστολὴ τοῦ Καντερβουρίας Γουλιέλμου ἀπὸ 3.8.1840, παρὰ Κ. Οἰκονομοῦ, Τριακονταετηρὶς ἐκκλησιαστικὴ ... ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1852, ἐν: Τὰ σφζόμενα ἐκκλησιαστικὰ συγγράμματα, τ. Ι, Ἀθῆναι 1862, σ. 456 ἐξ.

ὀρθοδόξων ἱερέων. Ὁ δὲ Πατριάρχης, διαπιστώσας ἱκανοποιητικὴν βελτίωσιν τῶν διαθέσεων καὶ σχέσεων πολλῶν Ἀγγλικανῶν ἔναντι τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἀπεδέχθη τὸ αἷτημα τοῦ Ἀγγλικανοῦ πριμάτου, ἐκδούς τὴν ἀπὸ 20.10.1869 σχετικὴν ἐγκύκλιον αὐτοῦ¹. Κατόπιν τούτου καὶ ἄλλων ἀμοιβαίων φιλενωτικῶν ἐκδηλώσεων ἐκατέρωθεν ἤρξατο βαθμιαία τις πλὴν σταθερὰ μετὰγγις τοῦ πνεύματος τῆς μιᾶς ἐπὶ τὴν ἄλλην Ἐκκλησίαν καὶ μάλιστα τῆς Ἀνατολικῆς ἐπὶ τὴν Ἀγγλικανικὴν, διὰ τῆς ὑπὸ τῶν θεολόγων καὶ τοῦ τύπου ἀμοιβαίας συζητήσεως καὶ μελέτης θεολογικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων, διὰ τῆς Κινήσεως τῆς Ὁξφόρδης (1833-1845), δι' ἐπαφῶν τῶν νεο-ἱδρυθεισῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ Ἀγγλικανικῶν ἐπισκοπῶν ἐν Ἱεροσολύμοις (1841), Γιβραλτάρ (1842) κ.λπ., ὡς καὶ δι' ἀμοιβαίων ἐπισκέψεων ἱεραρχῶν καὶ θεολόγων εἰς Ἀνατολήν, Ἀγγλίαν καὶ Ἀμερικὴν, διὰ τῆς φοιτήσεως Ἑλλήνων καὶ Σλαβῶν ὀρθοδόξων σπουδαστῶν ἐν ἀγγλικοῖς πανεπιστημίοις καὶ διὰ τῆς εἰσαγωγῆς νέων τελετῶν ἐκ τῆς Ἀνατολῆς ἐν τῇ λατρείᾳ τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας κ.λπ. Ὁμοίως ἀξιοσημείωτος εἶναι καὶ ἡ συμμετοχὴ τῶν Ἀγγλικανῶν μετὰ τῶν Ὀρθοδόξων εἰς τὰ ὑπὸ τῶν Παλαιοκαθολικῶν συγκροτηθέντα κατὰ τὰ ἔτη 1874-1875 ἐν Βόννῃ συνέδρια αὐτῶν, κατὰ τὰ ὁποῖα συνεζητήθησαν ἱκανὰ θεολογικὰ θέματα, δοθείσης οὕτω τῆς εὐκαιρίας εἰς τε τοὺς Ὀρθοδόξους καὶ τοὺς Ἀγγλικανούς νὰ γνωρίσωσι τὰς ἐκατέρωθεν θέσεις καὶ γενικώτερον τὸ φρόνημα αὐτῶν².

Ἐκτοτε ἐξηκολούθησαν αἱ φιλενωτικαὶ ἐκδηλώσεις τῶν Ἀγγλικανῶν, ὡς π.χ. ἐν τῇ ἐν Βαλτιμόρῃ συνόδῳ αὐτῶν τὸ 1872, ἐν τῷ τρίτῳ συνεδρίῳ τοῦ Λάμπεθ τὸ 1888, καὶ μάλιστα τῷ τετάρτῳ συνεδρίῳ τοῦ Λάμπεθ τὸ 1897, ἐν τῷ ὁποίῳ συνελθόντες 194 Ἀγγλοὶ καὶ Ἀμερικανοὶ ἐπίσκοποι ὁμοφώνως ἐψήφισαν τὴν ἑναρξιν ἐπισήμων διαπραγματεύσεων πρὸς ἑνωσιν μετὰ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ὁρίσαντες ἰδίαν πρὸς τοῦτο ἐπιτροπὴν³. Σχετικῶς ἔγραψε τὸ 1889 ὁ Καντερβουρίας Φρειδερίκος Τέμπελ πρὸς τὸν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Κωνσταντῖνον Ε', εἰσηγούμενος τὴν παῦσιν τοῦ ἐκατέρωθεν προσ-

1. Β. Καλλίφρονος, «Ἐκκλησιαστικὸν Δελτίον», τ. 5, Κωνσταντινούπολις 1871, σ. 164 ἐξ., 176 ἐξ. «Ὀρθόδοξος Ἐπιθεώρησις» Ἀθηνῶν 30.10.1869, 15.11.1869, 15 καὶ 31.8.1870.

2. Βλ. Ζ. Ρώση, «Ἐκθεσις τῶν γενομένων ἐν ταῖς ἐν Βόννῃ γενομέναις συνελεύσεσι περὶ ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν τὸ 1875, πρὸς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1876. Ν. Δαμαλά, «Ἐκθεσις πρὸς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον περὶ τῶν ἐν Βόννῃ πεπραγμένων καὶ κρίσεως περὶ αὐτῶν, Ἀθῆναι 1875. F. H. Reusch, Bericht über die vom 10 bis 16 August 1875 zu Bonn gehaltenen Unions-Konferenzen, Bonn 1875. J. Overbeck, Die Bonner Unions-Konferenzen, Halle 1876. Μητροπολίτου Σάφδεων Μαξιμίου, Παλαιοκαθολικισμός καὶ Ὀρθοδοξία, Θεσσαλονίκη 1962, σ. 53 ἐξ. Ἰω. Καρμίρη, Ὀρθοδοξία καὶ Παλαιοκαθολικισμός, Ἀθῆναι 1966, τεύχ. Ι, σ. 12 ἐξ.

3. «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» Κωνσταντινουπόλεως 18 (1898), σ. 106 ἐξ.

ηλυτισμοῦ, τὴν ἀνταλλαγὴν ἐπισκέψεων κατὰ τὰς ἐπισήμους ἐορτὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ Λονδίῳ καὶ τὴν ἀμοιβαίαν ἀναγγελίαν τῶν ἐκάστοτε σπουδαίων ἐκκλησιαστικῶν γεγονότων καὶ μεταβολῶν, προσέτι δὲ καὶ τὴν συνεργασίαν εἰς ἐκπαιδευτικούς σκοποὺς καὶ ἰδίως ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν διάδοσιν τῆς ἁγίας Γραφῆς. Ὁ Πατριάρχης Κωνσταντίνος ἀπεδέχθη τὰς προτάσεις ταύτας καὶ συνέστησεν εἰδικὴν μεικτὴν ἐξ ὀρθοδόξων καὶ ἀγγλικανῶν ἐπιτροπὴν ἐν τοῖς Πατριαρχείοις πρὸς μελέτην τῶν διαφορῶν μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Αὕτη ὑπέβαλεν ἱκανὰ ἐρωτήματα πρὸς τοὺς Ἀγγλικανούς, οἵτινες ἀπήντησαν δι' ἀξιοπροσέκτου ἐκθέσεως, ἐγκριθείσης ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Καντερβουρίας καὶ τῶν ἐπισκόπων Λονδίνου, Ἐβροάκου, Γιβραλτάρ καὶ Ἱεροσολύμων¹. Ἀρχομένου δὲ τοῦ κ' αἰῶνος ἐξηκολούθησαν τὰς φιλενωτικὰς ἐκκλησιαστικὰς σχέσεις ἔνθεν μὲν ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἰωακείμ Γ' διὰ τῶν δύο ἱστορικῶν ἐγκυκλίων του κατὰ τὰ ἔτη 1902-1904, ἔνθεν δὲ τὸ πέμπτον συνέδριον τοῦ Λάμπει τοῦ ἔτους 1908, ἀσχοληθὲν περὶ πρακτικώτερα ζητήματα. Ἐκ τούτων ὁ Πατριάρχης Ἰωακείμ διὰ τῆς πρώτης ἐγκυκλίου του ἠρώτησε πάσας τὰς αὐτοκεφάλους Ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας περὶ τῶν σχέσεων τῆς Ὀρθοδόξου πρὸς τὰς λοιπὰς χριστιανικὰς Ἐκκλησίας, πᾶσαι δὲ ἐν ταῖς ἀποκρίσεσιν αὐτῶν ἰδιαίτερώς ἐξέφρασαν τὸν πόθον φιλικῆς ἐπικοινωνίας καί, εἰ δυνατόν, ἐνώσεως μετὰ τῆς Ἀγγλικανικῆς, ἣν ὡς ἐγγύτερον πρὸς τὴν Ὀρθόδοξον ἐκ πασῶν τῶν ἄλλων Προτεσταντικῶν Ἐκκλησιῶν ἱσταμένην ἐθεώρουν². Τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ Πατριάρχου Ἰωακείμ συνεπλήρωσε τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον διὰ τοῦ γνωστοῦ «Διαγγέλματος» αὐτοῦ τοῦ ἔτους 1920 «πρὸς τὰς ἀπανταχοῦ Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ»³, τὸ ὁποῖον συνέβαλε μεγάλως εἰς τε τὴν δραστηριοποίησιν τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως καὶ τῆς εἰς αὐτὴν εἰσόδου τῆς Ὀρθοδόξου

1. Ἰω. Καρμίρη, Ὀρθοδοξία καὶ Προτεσταντισμός, σ. 342-344. Σημειωθῆτω προσέτι ἐνταῦθα, ὅτι Ἀγγλικανοὶ θεολόγοι, συμμετασχόντες μετ' Ὀρθοδόξων τῶν προειρημένων ἐν Βόννῃ, πρωτοβουλία τῶν Παλαιοκαθολικῶν, συνελθόντων κατὰ τὰ ἔτη 1874-1875 γνωστῶν συνεδρίων, ὡς εἶδομεν, κατεδίκασαν τὴν προσθήκην τοῦ Filioque, παραδεχθέντες τὸν παρὰ Δαμασκηνῶ τύπον «τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται παρὰ τοῦ Πατρὸς διὰ τὸ ὕψι οὗ», ἀνεγνώρισαν δ' ἅμα τὴν ἱερὰν Παράδοσιν ὡς πηγὴν τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, τὴν ἐξομολόγησιν, τὰς ἀφέσεις ἐκκλησιαστικῶν ποινῶν, τὴν Εὐχαριστίαν ὡς θυσίαν, τὰς ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων εὐχὰς καὶ τὴν δι' ἀγάπης ἐνεργουμένην πίστιν ὡς ὅρον καὶ μέσον τῆς δικαίωσης. Βλ. σχετικὴν βιβλιογραφίαν ἀνωτέρω.

2. Ἡ περὶ τῶν σχέσεων τῶν αὐτοκεφάλων Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ περὶ ἄλλων γενικῶν ζητημάτων πατριαρχικὴ καὶ συνοδικὴ ἐγκύκλιος τοῦ 1902, αἱ εἰς αὐτὴν ἀπαντήσεις τῶν ἁγίων Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν καὶ ἡ ἀνταπάντησις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Κωνσταντινούπολις 1904. Ἰω. Καρμίρη, Μνημεῖα, τ. II^α, σ. 1032-1044. Σημειωθῆτω ἐνταῦθα, ὅτι ἐν ἔτει 1907 διωρίσθη καὶ ὁ πρῶτος ἀντιπρόσωπος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου παρὰ τῷ ἀρχιεπισκόπῳ Καντερβουρίας. Πρβλ. καὶ Χ. Ἀνδρόυτσου, Αἱ βάσεις τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν κατὰ τὰ ἀρτιφανῆ τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν γράμματα, Κωνσταντινούπολις 1905.

3. Παρὰ Ἰω. Καρμίρη, αὐτόθι, τ. II^α, σ. 1048-1058.

Ἐκκλησίας, ὡς καὶ εἰς τὴν διεξαγωγὴν τῶν συγχρόνων ἐπισήμων διμερῶν θεολογικῶν διαλόγων αὐτῆς μετὰ τῶν ἑτεροδόξων Ἐκκλησιῶν γενικῶς καὶ τῆς Ἀγγλικανικῆς εἰδικώτερον.

Μετὰ μικρὰν ἀναστολήν, συνεπεία τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου, ὁ Ὀρθοδοξο-ἀγγλικανικὸς διάλογος ἐσημείωσε νέαν πρόοδον, πρωτοστατοῦντος τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως καὶ εἴτα Ἀλεξανδρείας Μελετίου Μεταξάκη. Οὕτως ὑπὸ τὴν προεδρίαν του ἐσχηματίσθη, τελευτῶντος τοῦ ἔτους 1918, ἑλληνικὴ ἐκκλησιαστικὴ ἀποστολή, μετὰ καθηγητῶν τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἥτις ἐπισκεφθεῖσα τὴν Ἀμερικὴν καὶ τὴν Ἀγγλίαν, διεξήγαγε μετ' αὐθεντικῶν ἀγγλικανῶν θεολόγων ἀξιολόγους δογματικοενωτικὰς συζητήσεις περὶ τοῦ κύρους τοῦ βαπτίσματος καὶ τῆς ἱερωσύνης τῶν Ἀγγλικανῶν, τῆς σημασίας τῶν 39 Ἀρθρῶν, τῆς αὐθεντίας τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ ἄλλων χωρίζουσιν τὰς δύο Ἐκκλησίας διαφορῶν¹, ἐφ' ὧν οἱ Ἀγγλικανοὶ ἔδειξαν ἱκανοποιητικὴν ὑποχωρητικότητα, ὥστε ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπιτροπὴ ἠδυνήθη νὰ καταλήξῃ εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι κή ἔνωσις εἶναι δυνατὴ, διότι ἡ Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία, ἀποκορύσσασα μὲν τὸν χαρακτῆρα τοῦ Προτεσταντισμοῦ, ἀποφεύγουσα δὲ τὰς ἀκρότητας τοῦ Παπισμοῦ, προσεγγίζει πρὸς τὴν ἡμετέραν Ἐκκλησίαν καὶ διὰ τῆς διδασκαλίας αὐτῆς καὶ διὰ τῆς λατρείας καὶ διὰ τοῦ καθόλου θρησκευτικοῦ βίου². Ἀπὸ δὲ τῆς ἀγγλικανικῆς πλευρᾶς ἐπεσκέφθη τὸ 1919 ἀντιπροσωπεῖα τῶν Ἐπισκοπιανῶν τῆς Ἀμερικῆς τὰς Ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς καὶ προσεκάλεσεν αὐτὰς εἰς τὴν Οἰκουμενικὴν Κίνησιν. Ἐντεῦθεν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ προκαταρκτικοῦ συνεδρίου τῆς ὁργανώσεως «Πίστις καὶ Τάξις» ἐν Γενεύῃ τὸ 1920 οἱ Ἀγγλικανοὶ προσεκάλεσαν τοὺς Ὀρθοδόξους ἀντιπροσώπους εἰς ἰδιαιτέραν σύσκεψιν, καθ' ἣν διεξήχθησαν δογματικοενωτικαὶ συζητήσεις. Ἐπηκολούθησε ζωηρὰ φιλενωτικὴ κίνησις ἐκατέρωθεν, ἀποκορύφωμα τῆς ὁποίας ἦτο, ὅτι εἰς τὸ ἕκτον συνέδριον τοῦ Λάμπεθ τὸ 1920 προσεκλήθη διὰ πρώτην φορὰν καὶ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον καὶ ἀπέστειλεν ἐπίσημον ὀρθόδοξον ἀντιπροσωπεῖαν ὑπὸ τὸν μητροπολίτην Διδυμοτείχου Φιλάρετον Βαφείδην, ἥτις καὶ ὠμίλησεν ἐν τῷ ἀγγλικανικῷ τούτῳ συνεδρίῳ καὶ ἔσχεν ἱκανὰς συσκέψεις καὶ συζητήσεις μεθ' ὀρθοθισῶν εἰδικῶν ἀγγλικανικῶν ἐπιτροπῶν³. Κατ' αὐτὰς οἱ μὲν ὀρθόδοξοι ἀντιπρόσωποι ἀνεγνώρισαν τὸ ἔγκυρον τοῦ ἀγγλικανικοῦ βαπτίσματος καὶ χρίσματος, οἱ δὲ Ἀγγλικανοὶ ἐδέχθησαν τὸν περὶ τῶν εἰκόνων ὅρον τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, τὴν ἀντικανονικὴν προσθήκην τοῦ Filioque ἐν τῷ Συμβόλῳ,

1. Χ. Παπαδοπούλου καὶ Α. Ἀλιβιζάτου, Ὀρθοδόξων καὶ Ἀγγλικανῶν θεολογικαὶ συζητήσεις, ἐν «Καινῇ Διδαχῇ» Ἀθηνῶν 2 (1920) 40-60, 99-109, 206-218, 416-426.

2. Χρυσ. Παπαδοπούλου, αὐτόθι, σ. 44, 46.

3. «Νέα Σιών» Ἱεροσολύμων 17 (1922) 45 ἐξ., 48 ἐξ., 107 ἐξ., 349 ἐξ. «Ἐκκλ. Ἀλήθεια» Κωνσταντινουπόλεως 40 (1920) 292, 312 ἐξ., 323 ἐξ., 351 ἐξ.

καὶ ἐπὶ πλέον ἐδήλωσαν, ὅτι τὰ 39 ἄρθρα τῆς 'Ομολογίας αὐτῶν δὲν ἀποτελοῦσι διὰ τοὺς 'Αγγλικανούς «ἄρθρα πίστεως», ἀλλ' «ἄρθρα θρησκείας», οὐδ' ἀντιπροσωπεύουσι τὴν πραγματικὴν διδασκαλίαν τῆς 'Εκκλησίας, ἥτις περιέχεται ἐν τῷ «Βιβλίῳ προσευχῶν», ἱστορικὴν μόνον κεκτημένα σημασίαν. Πρὸς τοῦτοις προσέγγις ἐπῆλθε καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ περὶ θείας Εὐχαριστίας, καὶ δὴ περὶ τοῦ χαρακτῆρος αὐτῆς ὡς θυσίας, τῆς χρήσεως ἐνζύμου ἄρτου, τῆς ἐπικλήσεως καὶ τῶν ὄρων «μεταβολῇ» καὶ «μεταποίησις», ἀντὶ τοῦ σκανδαλίζοντος ὅρου «μετουσίωσις». Ὡσαύτως ἀνεγνωρίσθη ἀμοιβαίως ὁ γάμος, ὁ κατ' ἀνάγκην ἐν ἀπουσίᾳ τῶν ἀρμοδίων ἱερέων τελούμενος παρ' ἱερέων τῆς ἐτέρας 'Εκκλησίας. Τέλος οἱ 'Αγγλικανοὶ ἐδήλωσαν, ὅτι καὶ αὐτοὶ ἀναπέμπουσιν εὐχὰς ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων, παρέσχον δὲ ἱκανοποιητικὰς ἐξηγήσεις περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς ἱερωσύνης καὶ τῶν ἐκτῶν χειροτονιῶν, διαπιστωθείσης μόνον διχογνωμίας περὶ τῆς ἐννοίας τῆς 'Εκκλησίας. Πρὸς τοῦτοις τὸ ἐπόμενον ἔτος 1921 ἐξεδόθησαν ὑπὸ τῆς 'Εκκλησίας τῆς 'Αγγλίας 13 «ῥοὶ μυστηριακῆς ἐπικοινωνίας μεταξὺ τῆς 'Εκκλησίας τῆς 'Αγγλίας... καὶ τῆς Ὁρθοδόξου 'Ανατολικῆς 'Εκκλησίας», ἐν οἷς οἱ 'Αγγλικανοὶ ἐξέθετον τὴν ἐκτῶν διδασκαλίαν, ἐν ἀντιπαραβολῇ πρὸς τὴν ὀρθόδοξον, περὶ χριστιανικῆς πίστεως, ἁγίων Γραφῶν, συμβόλων, 'Αγίου Πνεύματος, ἐθίμων, μυστηρίων καὶ εἰκόνων¹. Καρπὸς τῶν ἀνωτέρω διαλογικῶν ἐκκλησιαστικοθεολογικῶν διαβουλεύσεων ὑπῆρξεν ἡ ἀναγνώρισις τοῦ κύρους τῶν 'Αγγλικανικῶν χειροτονιῶν², πραγματοποιηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Μελετίου διὰ τοῦ ἀπὸ 29-7-1922 ἐγγράφου τοῦ πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Καντερβουρίας³, ὡς καὶ δι' ἐγκυκλίου τοῦ πρὸς τὰς αὐτοκεφάλους Ὁρθοδόξους 'Εκκλησίας, δι' ἧς ἐκάλει αὐτάς, ὅπως λάβωσι καὶ αὐταὶ ὁμοίας ἀποφάσεις⁴. Καὶ πράγματι τὸ παράδειγμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐμιμήθησαν κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος καὶ αἱ 'Εκκλησίαι Ἱεροσολύμων καὶ Κύπρου, ἀναγνωρίσασαι κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος 1923 ὁμοίως τὸ κύρος τῶν 'Αγγλικανικῶν χειροτονιῶν⁵. Τέλος τὸ αὐτὸ ἐπραξάν καὶ αἱ 'Εκκλησίαι Ἀλεξανδρείας τὸ 1930⁶ καὶ 'Ρουμανίας τὸ 1935⁷.

1. Βλ. 'Επαφὴ 'Αγγλικανῶν καὶ Ὁρθοδόξων ἐν Λονδίῳ. Ἔκδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 1931, σ. 39 ἐξ. Ἰω. Καρμίρη, Ὁρθοδοξία καὶ Προτεσταντισμός, σ. 351 ἐξ.

2. Πρβλ. καὶ Π. Κομνηνοῦ, Συμβολαὶ εἰς τὰς προσπάθειας πρὸς ἔνωσιν τῶν 'Εκκλησιῶν. Τεύχος Α'. Αἱ 'Αγγλικανικαὶ χειροτονίαι, Κωνσταντινουπόλις 1921.

3. 'Εκκλησι. Ἀλήθεια» 42 (1922) σ. 328.

4. Αὐτόθι, σ. 327 ἐξ., 343 ἐξ.

5. 'Εκκλησι. Ἀλήθεια» 43 (1923) 96 ἐξ. «Νέα Σιών» 18 (1923) 127 ἐξ. «Ἀπόστολος Βαρνάβας» Κύπρου 5 (1923) 261 ἐξ.

6. Παρ' Ἰω. Καρμίρη, Ὁρθοδοξία καὶ Προτεσταντισμός, σ. 365-366.

7. «Εκκλησία» 14 (1936) 119, 131. Βλ. περαιτέρω βιβλιογραφίαν: Χ. Ἀνδρούτσου, Τὸ κύρος τῶν Ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου, Κωνσταντινουπόλις 1903. Χρυσ. Παπαδόπουλου, Τὸ ζήτημα περὶ τοῦ κύρους τῶν Ἀγγλικανικῶν

Πρὸς τοῦτοις δὲ νέαν σημαντικὴν προώθησιν τοῦ Ὁρθόδοξο-ἀγγλικανικοῦ διαλόγου ἀπετέλεσαν αἱ διαρκοῦντος τοῦ ζ' συνεδρίου τοῦ Λάμπεθ τὸ 1930 διεκκλησιαστικαὶ καὶ φιλενωτικαὶ διαβουλεύσεις ἐν Λονδίῳ μεταξὺ τῆς ὑπὸ τὸν Πατριάρχην Ἀλεξανδρείας Μελέτιον Μεταξάκην ὀρθοδόξου ἐπιτροπῆς καὶ τῆς ἐξ Ἀγγλικανῶν ἐπισκόπων τοῦ συνεδρίου ἐκείνου τοιαύτης, ὡς καὶ αἱ ἐπακολουθήσασαι κατὰ τὸ 1931 ὑπὸ τῆς σχηματισθείσης μεικτῆς δογματικῆς Ἀγγλορθόδοξου ἐπιτροπῆς ὁμοίως ἐν Λονδίῳ¹. Οὕτω κατόπιν ἐπισήμου προσκλήσεως τοῦ ἀρχιεπισκόπου Καντερβουρίας Κόσμο Γκόρδον Λάγκ πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Φώτιον Β' (24.2.1930) κατηρτίσθη ἐνδεκαμελὴς ὀρθόδοξος ἀντιπροσωπεία ὑπὸ τὴν αὐτοπρόσωπον ἀρχηγίαν τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Μελετίου². Μεταξὺ λοιπὸν ταύτης καὶ δεκατετραμελοῦς ἐξ ἀγγλικανῶν ἐπισκόπων ἐπιτροπῆς, ὀρισθείσης ὑπὸ τοῦ συνεδρίου τοῦ Λάμπεθ, διεξήχθησαν σοβαραὶ δογματικοενωτικαὶ συζητήσεις, καθ' ὧς ὅμως δὲν συνεζητήθησαν πᾶσαι αἱ χωρίζουσαι τὰς δύο Ἐκκλησίας διαφοραί, ἀποφασισθέντος τοῦ διορισμοῦ μεικτῆς Ἀγγλορθόδοξου δογματικῆς ἐπιτροπῆς πρὸς συνέχισιν τοῦ διαλόγου καὶ βαθεῖαν μελέτην τῶν σημείων συμφωνίας καὶ διαφορίας τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, ἥτις καὶ συνῆλθε πράγματι τὸ ἐπόμενον ἔτος. Ἐπίσης δὲν συνεζητήθησαν ἱκανὰ θεωρητικὰ δογματικὰ ζητήματα, ἀλλὰ κατὰ προτίμησιν πρακτικά, τῶν Ἀγγλικανῶν πρὸ πάντων ἐπιδιωξάντων τὴν «μυστηριακὴν κοινωνίαν» μετὰ τῶν Ὁρθόδοξων (intercommunio). Προσέτι συνεζητήθησαν τὰ θέματα περὶ τῆς θείας Ἀποκαλύψεως, τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς ἱερᾶς Παραδόσεως, τοῦ Συμβόλου τῆς πίστεως, τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τῶν ἡθῶν καὶ νομίμων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῶν μυστηρίων. Οὕτως οἱ Ἀγγλικανοὶ ἀπεδέχθησαν τὰ ἐπόμενα: ὅτι δὲν εἶναι ἀσυμβίβαστοι πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ἐπίσημον διδασκαλίαν τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας οἱ 13 «Ὅροι μυ-

χειροτονιῶν, Ἱερουσαλὴμ 1925. Δ. Μπαλάνου, Περὶ τοῦ κύρους τῶν Ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν, Ἀθῆναι 1939. Π. Μπρατσιώτου, Αἱ Ἀγγλικανικαὶ χειροτονίαι ἐξ ἐπόψεως ὀρθόδοξου, Ἀθῆναι 1939. Α. Ἀλιβιζάτου, Τὸ κύρος τῆς ἱερωσύνης τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας, Ἀθῆναι 1940. Π. Τρεμπέλα, Τὸ κύρος τῶν Ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν καὶ αἱ κατ' αὐτοῦ ἀντιρρήσεις τῆς Ῥωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἐν «Θεολογία» 26 (1955) 337-374. Ἱερ. Κοτσώνη, Περὶ τοῦ κύρους τῆς ἱερωσύνης τῶν Ἀγγλικανῶν ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας, Ἀθῆναι 1958. E. R. Hardy, Orthodox Statements on Anglican Orders, New York 1946.

1. Βλ. Ἰω. Καρμίρη, Ὁρθόδοξια καὶ προτεσταντισμός, σ. 359 ἐξ. Β. Σταυροῖδου, μν. ἔ., σ. 53 ἐξ. Χριστοφόρου Λεοντοπόλεως, Αἱ ἐν Λάμπεθ τοῦ 1930 ἐνωτικαὶ προσπάθειαι Ἀγγλικανῶν καὶ Ὁρθόδοξων, ἐν «Ἐκκλησία» 9 (1931) 131 ἐξ. Α. Ροσμάρη, Σχέσεις Ὁρθόδοξου καὶ Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας καὶ τὸ ἐν Λάμπεθ συνέδριον τοῦ 1930, Ἀλεξάνδρεια 1933. Π. Μπρατσιώτου, Ὁρθόδοξοι καὶ Ἀγγλικανοὶ 1918-1931, Ἀθῆναι 1931. Γερμανοῦ Θυατέρων, Τὸ ζήτημα τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν Ὁρθόδοξου καὶ Ἀγγλικανικῆς, ἐν «Ἐκκλησία» 11 (1933) 170 ἐξ.

2. A. Tillyrides, Meletios Metaxakis 1871-1935, Athens 1985,

στηριακῆς ἐπικοινωνίας» μεταξύ Ὁρθοδόξων καὶ Ἀγγλικανῶν, οἱ ὑποβληθέντες τὸ 1921 ὑπὸ τῆς συσταθείσης ἀποφάσει τοῦ στ' συνεδρίου τοῦ Λάμπεθ Ἀγγλικανικῆς ἐπιτροπῆς¹ ἡ ὁριστικὴ ἀπόφασις ἐπὶ τῶν δογματικῶν ζητημάτων ἀνήκει κυρίως εἰς τὸ σῶμα τῶν ἐπισκόπων, μὴ ἀποκλειομένων ὅμως τῶν συζητήσεων τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ· ἡ χειροτονία εἶναι μυστήριον· ἡ θεία εὐχαριστία εἶναι μυστήριον μετὰ τοῦ χαρακτῆρος τῆς θυσίας, εἰ καὶ οὐχὶ ἐν τῇ αὐστηρῶς ὀρθοδόξῳ ἐννοίᾳ κ.λπ.² Χαρακτηριστικὸν εἶναι, ὅτι τὸ ζ' συνέδριον τοῦ Λάμπεθ, παρακολουθήσαν ἀμέσως ἡ ἐμμέσως τὰς ἐργασίας τῆς μεικτῆς Ἀγγλορθοδόξου ἐπιτροπῆς, ἀπεδέχθη ἐν τέλει τὴν ὑποβληθεῖσαν αὐτῷ ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων του ἔχθεσιν τῶν πεπραγμένων τῆς μεικτῆς ἐπιτροπῆς καὶ ἐξέδωκεν ἐγκριτικὴν ἀπόφασιν ἐπ' αὐτῆς³.

Περαιτέρω ἡ ὁρισθεῖσα ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου καὶ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Καντερβουρίας μεικτῇ Ἀγγλορθόδοξος ἐπιτροπὴ, ἐξ ἐννέα ὀρθοδόξων καὶ ὀκτῶ ἀγγλικανῶν ἀντιπροσώπων, συνῆλθε κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1931 ἐν Λονδίῳ καὶ διεξήγαγε μακρὰς καὶ ἐμπεριστατωμένας διαλογικὰς συζητήσεις ἐπὶ τῶν 13 «ὅρων μυστηριακῆς ἐπικοινωνίας», ἀσχοληθεῖσα ἰδιαιτέρως περὶ τὰ ἐπόμενα ἑξ θέματα: α) χριστιανικὴ Ἀποκάλυψις, β) Γραφὴ καὶ Παράδοσις, γ) σύμβολον Ἐκκλησίας, δ) Ἁγιον Πνεῦμα, ε) ποικιλία ἡθῶν καὶ νομίμων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, στ) μυστήρια⁴. Ἐπὶ τῶν σημείων τούτων ἐπῆλθεν ἰκάνῃ συμφωνία, μετὰ τινων διαφωνιῶν, ἐξ ὧν ἡ σπουδαιότερα ἐξεδηλώθη ἐν τῇ ἐπιμονῇ τῶν Ἀγγλικανῶν ὅπως ἐφαρμοσθῇ ἡ «κοινωνία ἐν τοῖς μυστηρίοις» (intercommunio) μετὰ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, τοῦθ' ὅπερ ἀπερρίφθη ἀπολύτως ὑπὸ τῶν Ὁρθοδόξων, δηλωσάντων, ὅτι «ἡ μυστηριακὴ κοινωνία θὰ ἀκολουθήσῃ ὡς τελευταῖον βῆμα ἐξελιξέως, ὅταν ἀποκατασταθῇ πλήρης δογματικὴ συμφωνία καὶ γίνῃ ἡ ἔνωσις». Συνεπῶς ἐπεσφραγίσθη ἐν τέλει τῶν συζητήσεων καὶ αἰθίς: «Συμφωνοῦμεν, ὅτι βάσις τῆς μυστηριακῆς κοινωνίας δέον νὰ εἶναι ἡ ἐνότης τῆς πίστεως», ἥς ἐπιτευχθείσης ἀκολουθεῖ ἡ μυστηριακὴ κοινωνία ὡς ἐπιστέγασμα τῆς δογματικῆς ἐνώσεως. Ἡ παγία αὕτη ὀρθόδοξος ἀρχὴ ἐφαρμόζεται ἀπαρεγκλίτως εἰς πάντας τοὺς διμερεῖς καὶ πολυμερεῖς δια-

1. Βλ. αὐτοὺς παρ' Ἰω. Καρμίρη, αὐτόθι, σ. 351 ἐξ., Β. Σταυρίδης, αὐτόθι, σ. 42 ἐξ.

2. Βλ. τὴν ἐπίσημον «περίληψιν τῶν συζητήσεων» παρ' Ἰω. Καρμίρη, αὐτόθι, σ. 362-364, Β. Σταυρίδης, αὐτόθι, σ. 56-58.

3. Βλ. ταύτην παρ' Ἰω. Καρμίρη, αὐτόθι, σ. 365.

4. Βλ. Ἰω. Καρμίρη, αὐτόθι, σ. 366 ἐξ. Β. Σταυρίδου, αὐτόθι, σ. 60 ἐξ. Α. Ποσμαρζ, μν. ξ., σ. 243 ἐξ., «Ἐκκλησία» 10 (1932) 57 ἐξ., 11 (1933) 188 ἐξ. Report of the Joint Doctrinal Commission appointed by the Ecumenical Patriarch and the Archbishop of Canterbury for Consultation on the Points of Agreement and difference between the Anglican and the Eastern Orthodox Churches, London 1932.

λόγους, οὓς διεξάγει ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἐν τοῖς πλαισίοις τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως μεθ' ὅλων τῶν ἑτεροδόξων Ἐκκλησιῶν¹. Κρίνοντας γενικῶς ἀμφοτέρως τὰς κατὰ τὰ ἔτη 1930-1931 ἐπαφὰς τῶν Ὁρθοδόξων καὶ τῶν Ἀγγλικανῶν καὶ τὰς κατ' αὐτάς διεξαχθείσας διεκκλησιαστικὰς καὶ φιλενωτικὰς συζητήσεις διαπιστοῦμεν ὅτι αὗται ὑπῆρξαν ἀξιόλογοι ἀπὸ πάσης ἐπόψεως, διαφωτίσασαι ἱκανὰ σημεῖα συμφωνίας καὶ διαφωνίας μεταξὺ τῶν Ὁρθοδόξων καὶ τῶν Ἀγγλικανῶν καὶ οὕτω προαγαγοῦσαι ἱκανοποιητικῶς τὸν μεταξὺ αὐτῶν διάλογον. Καὶ ναὶ μὲν ἐν τισὶ σημείοις δὲν ἐπῆλθε πλήρης συμφωνία, ὡς ἐπίσης ἱκανὰ ἄλλαι διαφοραὶ μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν οὐδόλως ἐξητάσθησαν, ἀλλὰ πάντως ἐπετεύχθη σημαντικὴ προσέγγισις τῶν ἐκατέρωθεν ἀπόψεων, ὥστε ἡ ἰδίᾳ μεικτὴ Ἀγγλορθόδοξος ἐπιτροπὴ κατέληξεν «εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι παρὰ τὰς διαφορὰς ὑπόκειται πολλὴ συμφωνία μεταξὺ τῶν δύο ἡμῶν Ἐκκλησιῶν».

Ὡς συνέχεια τῶν δύο ἀνωτέρω γονίμων Ἀγγλορθοδόξων ἐκκλησιαστικοθεολογικῶν ἐπαφῶν καὶ διαβουλευσέων δύναται νὰ θεωρηθῇ καὶ ἡ πραγματοποιηθεῖσα ἐν Βουκουρεστίῳ τὸ 1935 ἐπαφὴ μεταξὺ δωδεκαμελοῦς ἐπιτροπῆς τῆς Ῥουμανικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ δεκαμελοῦς Ἀγγλικανικῆς τοιαύτης². Τὰ ἐξετασθέντα θέματα ἦσαν κυρίως τὰ ἐπόμενα ἑπτὰ, ἐφ' ὧν αἱ συζητήσεις ἐκινήθησαν ἐπὶ τῆς αὐτῆς γραμμῆς τῶν προηγηθεισῶν διασκέψεων 1930-1931³. α) ἡ ἱερωσύνη καὶ ὁ μυστηριακὸς χαρακτήρ αὐτῆς· β) ἡ θεία εὐχαριστία καὶ ὁ χαρακτήρ αὐτῆς ὡς θυσίας· γ) ἡ ἁγία Γραφή καὶ ἡ ἱερὰ Παράδοσις, τὸ βιβλίον προσευχῶν καὶ τὰ 39 ἄρθρα τῆς Ἀγγλικανικῆς Ὁμολογίας· δ) τὰ ἱερὰ μυστήρια καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα· ε) ἡ δικαίωσις τοῦ ἀνθρώπου· στ) ἡ χριστιανικὴ ζωὴ καὶ τὸ κίνητρον τῆς οἰκουμενικότητος· ζ) ἡ ἀποστολικὴ διαδοχὴ καὶ τὸ κύρος τῶν Ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν. Κρίνοντας γενικῶς τὰ γενόμενα διαπιστοῦμεν προσχώρησιν τινὰ τῶν Ἀγγλικανῶν πρὸς τὴν ὀρθόδοξον διδασκαλίαν πρὸ πάντων εἰς τὰ θέματα περὶ ἱερωσύνης, θείας εὐχαριστίας, ἱερᾶς Παραδόσεως καὶ δικαιοσύνης, ἐπὶ δὲ τοῦ τελευταίου θέματος τῶν Ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν αἱ διαβουλευσεὶς ἔσχον ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ὑπὸ τῆς ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ῥουμανίας ἀναγνώρισιν αὐτῶν⁴. Πρὸς τοῦτο ἐστηρίχθη ἡ Σύνοδος ἐπὶ τῆς ἐξῆς δηλώσεως τῆς Ῥουμανικῆς ἐπιτροπῆς:

1. Βλ. Β. Σ τ α ρ ί δ ο υ, μν. ἔ., σ. 68: «Τοῦτο ἐπαναλαμβάνεται καὶ εἰς τὰς μετέπειτα θεολογικὰς φύσεως Δηλώσεις τῶν Ὁρθοδόξων ἐν τοῖς συνεδρίοις τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν, τῆς ἐπιτροπῆς Πίστεως καὶ Τάξεως ἐν Λουνδ (1952), τῆς Β' γενικῆς συνελεύσεως ἐν Ἐβανστον (1954) καὶ τοῦ ἐν Βορείῳ Ἀμερικῇ συνεδρίου μελετῶν Πίστεως καὶ Τάξεως ἐν Ὁμπερλιν, Ὁχάιο (1957)», καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς πάντας τοὺς διμερεῖς καὶ πολυμερεῖς διαλόγους τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μέχρι σήμερον.

2. Βλ. «Ἐκκλησίαν» 13 (1935) 275 ἐξ., 14 (1936) 185 ἐξ.

3. Βλ. Ἰ ω. Κ α ρ μ ί ρ η, μν. ἔ., σ. 370 ἐξ., Β. Σ τ α ρ ί δ ο υ, μν. ἔ., σ. 64 ἐξ.

4. Βλ. «Ἐκκλησίαν» 14 (1936) 119, 131.

«Θεωρήσασα τὰ συμπεράσματα τῶν εἰσηγήσεων ἐπὶ τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς, τῆς ἱερωσύνης, τῆς θείας εὐχαριστίας, τῶν θείων μυστηρίων γενικῶς, τῆς Παραδόσεως καὶ τῆς δικαιοσύνης, καὶ θεωρήσασα τὰς δηλώσεις τῆς Ἀγγλικανικῆς ἀντιπροσωπείας ἐπὶ τῶν ζητημάτων τούτων, αἵτινες συμφωνοῦσι πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἡ Ῥουμανικὴ ὀρθόδοξος ἐπιτροπὴ ὁμοφώνως συνιστᾷ εἰς τὴν ἱερὰν Σύνοδον τῆς Ῥουμανικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὅπως ἀναγνωρίσῃ τὸ κύρος τῶν Ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν»¹.

Ἄλλ' ἐνῷ αἱ Ἐκκλησίαι Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἱεροσολύμων, Κύπρου καὶ Ῥουμανίας ἀνεγνώρισαν τὸ κύρος τῶν Ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν, ἀντιθέτως δὲν ἀντιμετώπισαν θετικῶς τὸ αἷτημα τοῦτο τῶν Ἀγγλικανῶν καὶ αἱ Ἐκκλησίαι τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ῥωσίας. Καὶ πρῶτον ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἡσχολήθη περὶ τὸ θέμα τοῦτο ἐν ἔτει 1939, αἰτήσας τοῦ ἀρχιεπισκόπου Καντερβερίας Κόσμο Λάγκ, παραπέμψασα ἐν ἀρχῇ αὐτὸ πρὸς μελέτην καὶ γνωμάτευσιν εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἡ Σχολὴ ἐμελέτησε τὸ θέμα, ἐπὶ τῇ βάσει ἐμπεριστατωμένων εἰσηγήσεων τῶν τότε καθηγητῶν αὐτῆς Ἀ. Ἀλιβιζάτου, Δ. Μπαλάνου καὶ Π. Μπρατσιώτου², καὶ τὴν γνωμάτευσιν αὐτῆς ὑπέβαλεν εἰς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον, ἥτις, κατὰ τὴν συνεδρίαν αὐτῆς τῆς 21 Σεπτεμβρίου 1939, λαβούσα ταύτην ὑπ' ὄψιν, ὡς καὶ πᾶν ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὸ θέμα τοῦτο, διασκεψαμένη, ἀπεφάνητο ὅτι τοιοῦτο σπουδαῖον ζήτημα, ὡς καὶ πᾶν ἄλλο παρεμφερές, εἶναι τῆς ἀρμοδιότητος τῆς ὅλης Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἄνευ τῆς ὁποίας δὲν δικαιούται μία ἐπὶ μέρους Ἐκκλησία νὰ ἀποφαίνεται περὶ αὐτοῦ, ἡ δὲ προκαταρκτικὴ αὐτοῦ μελέτη, καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος, ἀνήκει, συμφώνως πρὸς τὸν καταστατικὸν χάρτην τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, εἰς ἣν καὶ παρέπεμψεν αὐτό. Ὁμοίως ἡ Ἱερὰ Σύνοδος ἀπεφάσισεν, ὅπως ἐν τῷ μετὰξὺ τούτῳ, εἰς ἐκάστην παρουσιαζομένην περίπτωσιν προσελεύσεως Ἀγγλικανοῦ κληρικοῦ εἰς τὴν Ὁρθοδόξον, ἀκολουθῇ τὴν ἐπ' αὐτοῦ τελευταίαν πράξιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν περὶ τούτου ὁμόφωνον ἀπόφασιν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, καθ' ἣν «κατ' ἀκρίβειαν ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἀναγνωρίζει ὡς ἔγκυρα μόνον τὰ ὑπ' αὐτῆς τελούμενα μυστήρια, εἰς εἰδικὰς ὁμῶς περιπτώσεις ἡ Ἐκκλησία, ἐφ' ὅσον ἤθελε θεωρήσῃ πρέπον καὶ σκόπιμον, μετ' ἐπισταμένην τῶν εἰδικῶν συνθηκῶν ἔρευναν, δύναται κατ' οἰκονομίαν νὰ

1. Αὐτόθι, σ. 186-188.

2. Αἱ ἀνωτέρω σημειωθεῖσαι εἰσηγήσεις αὗται ἐδημοσιεύθησαν ἐν «Ἐκκλησίᾳ» 17 (1939), 237 ἑξ., ὅθεν ἐκυκλοφορήθησαν καὶ ὡς ἀνάτυπον ὑπὸ τὸν τίτλον «Τὸ κύρος τῶν Ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν», Ἀθῆναι 1939. Βραδύτερον ἐδημοσιεύθη ὁμοία μελέτη καὶ ὑπὸ Ἱερ. Κ. ο. τ. σ. ὡ. ν. η., Περὶ τοῦ κύρους τῆς ἱερωσύνης τῶν Ἀγγλικανῶν ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, Ἀθῆναι 1958.

αναγνωρίση τὴν χειροτονίαν προσερχομένου εἰς τὴν ‘Ορθόδοξίαν ‘Αγγλικανοῦ».

Τέλος τὸ αἶτημα περὶ τῆς ἀναγνωρίσεως τῶν ‘Αγγλικανικῶν χειροτονιῶν ἀπασχόλησε καὶ τὴν ‘Ρωσικὴν ‘Ορθόδοξον ‘Εκκλησίαν ἐν τῷ συνεδρίῳ αὐτῆς τῷ συνελθόντι ἐν Μόσχᾳ τὸν ‘Ιούλιον 1948 ἐπ’ εὐκαιρίᾳ τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς 500στῆς ἐπετείου τοῦ αὐτοκεφάλου αὐτῆς. Τοῦ συνεδρίου τούτου μετέσχον ἀντιπρόσωποι τῶν ‘Ορθόδοξων ‘Εκκλησιῶν ‘Ρωσίας, ‘Αλεξανδρείας, ‘Αντιοχείας, Σερβίας, ‘Ρουμανίας, Γεωργίας, Βουλγαρίας, Πολωνίας, Τσεχοσλοβακίας καὶ ‘Αλβανίας, οἵτινες συνεζήτησαν τὰ ἑξῆς τέσσαρα θέματα: α) Βατικανὸν καὶ ‘Ορθόδοξος ‘Εκκλησία, β) ‘Αγγλικανικὴ ‘Ιεραρχία, γ) Οἰκουμενικὴ Κίνησις καὶ ‘Ορθόδοξος ‘Εκκλησία, δ) ‘Εκκλησιαστικὸν ἡμερολόγιον. ‘Εκ τῶν ἐκδοθεισῶν τεσσάρων ἀποφάσεων ἐπὶ τῶν θεμάτων τούτων ἡ ἐνδιαφέρουσα ἡμᾶς ἐνταῦθα ἀπόφασις ἐπὶ τοῦ δευτέρου θέματος περὶ τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ κύρους τῶν ‘Αγγλικανικῶν χειροτονιῶν ὑπῆρξεν ἀρνητικῇ¹. Σημειωτέον ὅτι ἐπὶ τῆς διαφωνίας αὐτοῦ πρὸς τὰς προηγηθείσας θετικὰς ἀποφάσεις τῶν ‘Ορθόδοξων ‘Εκκλησιῶν Κωνσταντινουπόλεως, ‘Αλεξανδρείας, ‘Ιεροσολύμων, Κύπρου καὶ ‘Ρουμανίας τὸ συνέδριον τοῦτο ἐδήλωσεν: «‘Εὰν αἱ ‘Εκκλησίαι Κωνσταντινουπόλεως, ‘Ιεροσολύμων, Κύπρου καὶ ‘Ρουμανίας, ὡς καὶ ἄλλαι αὐτοκέφαλοι ‘Εκκλησίαι, ἀνεγνώρισαν κατ’ ἀρχὴν τὸ κύρος τῶν ‘Αγγλικανικῶν χειροτονιῶν, ἐν τούτοις ἔχομεν μαρτυρίας ὅτι ἡ ἀναγνώρισις αὕτη ἐγένετο ὑπὸ ὀρους»². Σχετικὴ εἶναι καὶ ἡ διαπίστωσις τοῦ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος συνελθόντος ὁγδόου συνεδρίου τοῦ Λάμπεθ, ὅτι «ὁ κύριος λόγος τῆς καθυστερήσεως ἐν τῇ ἐξετάσει τοῦ ὅλου ζητήματος ἀπὸ μέρους τῆς ‘Ορθόδοξου ‘Εκκλησίας εἶναι ἡ ἀποψις, ὅτι ἀπόφασις τοσοῦτον σπουδαία δύναται ὁρθῶς νὰ ληφθῇ ὑπὸ συνόλου τῆς ‘Ορθόδοξου ‘Εκκλησίας. Πανορθόδοξος Σύνοδος δὲν συνῆλθεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη καὶ γνωρίζομεν καλῶς τοὺς λόγους, οἵτινες ἡμπόδισαν τὴν σύγκλησίν της. Ἀλλὰ μέχρι τῆς συγκροτήσεως Πανορθόδοξου Συνόδου καὶ ἐκδόσεως τῆς ἀποφάσεώς της ἐπὶ τούτων καὶ παρομοίων ζητημάτων, δὲν δύναται νὰ γίνῃ μεγάλη ἢ ἀποφασιστικὴ πρόεδρος ἐν τῇ σχέσει τῶν δύο ἡμῶν ‘Εκκλησιῶν»³. Προσθετέον ὅτι εἰς τὸ ὁγδοον, ὡς καὶ εἰς τὸ ἐπόμενον ἔνατον συνέδριον τοῦ

1. Βλ. Actes de la Conférence des chefs et des représentants des Eglises Orthodoxes autocéphales réunis à Moscou à l’occasion de la célébration solennelle des fêtes du 500me anniversaire de l’autocéphalie de l’Église Orthodoxe Russe, 8-18 Juillet 1948, Vols I-II, Moscou 1950-1952. Πρβλ. καὶ ‘Ιω. Κ α ρ μ ῆ ρ η, Μνημεῖα..., τ. II, σ. 1044 ἐξ. Τὰς δύο πρώτας ἀποφάσεις τοῦ συνεδρίου τῆς Μόσχας, μεταφράσαντες ἡμεῖς ἐλληνιστί, ἐδημοσιεύσαμεν ἐν τῇ «Νέᾳ Σιών» τοῦ ἔτους 1952, ὅθεν ἐκυκλοφορήθη καὶ ἀνάτυπον ὑπὸ τὸν τίτλον «Παπισμὸς καὶ ‘Αγγλικανικαὶ χειροτονίαι, δύο ἀποφάσεις τοῦ ὁρθόδοξου συνεδρίου Μόσχας 1948», ‘Ιερουσαλὴμ 1952.

2. Β. Σ τ α υ ρ ῖ δ ο υ, μν. ξ., σ. 71. G. K. A. Bell, Documents on Christian Unity, IV, 35-37.

3. Β. Σ τ α υ ρ ῖ δ ο υ, μν. ξ., σ. 72.

Λάμπεθ τοῦ ἔτους 1958, κληθέντες παρηκολούθησαν τὰς ἐργασίας αὐτῶν εὐάριθμοι ὀρθόδοξοι ἀντιπρόσωποι, οἵτινες καὶ συνεζήτησαν ἀνεπισήμως μετ' ἀγγλικανῶν θεολόγων ὀλίγιστα τίνα θεολογικά θέματα ἐκ τῶν συζητηθέντων καὶ κατὰ τὰς προηγηθείσας ἀγγλορθόδοξους διαβουλεύσεις. Ἀλλά, παρὰ πάντα ταῦτα, βραδύτερον κατὰ τὰ ἔτη 1955 καὶ 1956 ἔλαβον χώραν ἐπαφαί μεταξύ 'Ρώσων καὶ 'Αγγλικανῶν δι' ἀμοιβαίων ἐπισκέψεων καὶ διαβουλεύσεων ἐν Λονδίνῳ καὶ Μόσχῃ, κατὰ δὲ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1956 διεξήχθησαν διαλογικαὶ θεολογικαὶ συζητήσεις ἐν Μόσχῃ μεταξύ δωδεκαμελούς ῥωσικῆς ἀντιπροσωπείας καὶ ἑνεαμελοῦς ἀγγλικανικῆς τοιαύτης. Συνεζήτηθησαν τὰ ἐπόμενα θέματα: ἡ ἱστορία τῶν σχέσεων μεταξύ τῆς 'Ορθοδόξου 'Ρωσικῆς καὶ τῆς 'Αγγλικανικῆς 'Εκκλησίας, ἡ οὐσία τῆς 'Εκκλησίας καὶ ἡ ἐν αὐτῇ θέσις τῶν λαϊκῶν, ἡ ἀγία Γραφή καὶ ἡ ἱερὰ Παράδοσις, δόγμα θεολογούμενον καὶ προσωπικὴ γνώμη, σύμβολα, Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι, Filioque, μυστήρια, ἔθιμα καὶ νόμιμα παρὰ τοῖς 'Ορθοδόξοις καὶ τοῖς 'Αγγλικανοῖς¹. Οὕτως «αἱ σχέσεις τῆς 'Ρωσικῆς 'Εκκλησίας (μετὰ τῆς 'Αγγλικανικῆς) ἐφθασαν ἐπὶ τοῦ ἰδίου ἐπιπέδου, εἰς τὸ ὅποιον εὐρίσκοντο ἤδη αἱ σχέσεις τῶν ἄλλων 'Ορθοδόξων 'Εκκλησιῶν πρὸς τὴν 'Αγγλικανικὴν 'Ομολογίαν κατὰ τὸ παρελθόν»².

'Αλλ' ὥς ἦτο ἐπόμενον, ἡ περαιτέρω ἐλπιδοφόρος ἀνέλιξις τοῦ 'Ορθοδοξο-αγγλικανικοῦ διαλόγου ἐπηρεάσθη ὑπὸ δύο μεγάλων γεγονότων, ἧτοι ἀφ' ἑνὸς μὲν τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ὁποίου ἐπόμενον ἦτο νὰ ἀνασταλῇ πᾶσα σοβαρὰ φιλενωτικὴ προσπάθεια μεταξύ τῶν διαλεγόμενων δύο 'Εκκλησιῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπὸ τῆς ἐπικρατησάσης Οἰκουμενικῆς Κινήσεως πρὸς ἑνωσιν τῶν χριστιανικῶν 'Εκκλησιῶν, εἰς τὴν ὁποίαν μετέσχον ἐκ τῶν πρώτων καὶ αἱ δύο 'Εκκλησίαι, 'Ορθόδοξος καὶ 'Αγγλικανική, καὶ μάλιστα ἐγένοντο ἰδρυτικὰ μέλη τῷ συσταθέντος ἐν ἔτει 1948 Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν 'Εκκλησιῶν, συμμετέχουσαι ἅμα καὶ τῶν ἐν τοῖς πλαισίοις αὐτοῦ διεξαγομένων ἑκτοτε πολυμερῶν διαλόγων. Οὕτως εἰς πάσας τὰς οἰκουμενιστικὰς δραστηριότητας συμμετέχουσιν ἐφεξῆς συνεργαζόμενοι ἁρμονικῶς ὀρθόδοξοι καὶ ἀγγλικανοὶ θεολόγοι, συνεχίζοντες οὕτω τὸν 'Ορθοδοξο-αγγλικανικὸν διάλογον ἐπὶ ἄλλου ἐπιπέδου καὶ ὑπὸ ἄλλην μορφήν καὶ μέθοδον, ἀλλὰ πάντοτε ἀποβλέποντες εἰς τὸν αὐτὸν τελικὸν σκοπὸν, δηλαδή εἰς τὴν ἐπίτευξιν μερίζονος καὶ πληρεστερας ἐνότητος μεταξύ αὐτῶν³.

1. Αὐτόθι, σ. 74-75.

2. Β. Σ τ α υ ρ ί δ ο υ, Αἱ ἱστορικαὶ προϋποθέσεις τῶν διαλόγων, ἐν «Θεολογία» 57 (1986) 729.

3. Δὲν πρέπει νὰ παραλείψωμεν ἐνταῦθα καὶ τὸ συναφές γεγονός, ὅτι καὶ εἰς τὸ ἐν ἔτει 1959 ἰδρυθὲν «Συμβούλιον τῶν Εὐρωπαϊκῶν 'Εκκλησιῶν» εἰσῆλθον βαθμηδὸν πᾶσαι αἱ ἐν Εὐρώπῃ 'Ορθόδοξοι 'Εκκλησίαι, πλην τῆς Ἀλβανικῆς. Τὸ Συμβούλιον τοῦτο, περιοριζόμενον μόνον ἐν τῷ εὐρωπαϊκῷ χώρῳ, ἐπιδιώκει στενοτέραν συνεργασίαν καὶ ἀλληλεγγ-

Ἄλλ' ἐκτὸς καὶ πέρα τοῦ ἐμμέσου τούτου διὰ τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν διαλόγου οἱ τε Ὁρθόδοξοι καὶ οἱ Ἀγγλικανοί, ἐμφερούμενοι ὑπὸ γνησίου ἐνωτικοῦ πόθου, ἀπεφάσισαν νὰ συνεχίσωσι καὶ τὸν ἀμεσον μεταξὺ αὐτῶν διμερῆ θεολογικὸν διάλογον, συστηματοποιούντες καὶ ἐπεκτείνοντες αὐτὸν διὰ συγκροτήσεως Διορθόδοξου Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ ἀντιστοίχου Παναγγλικανικῆς τοιαύτης, αἵτινες ἐνωθεῖσαι εἰς μίαν μεικτὴν Ἀγγλορθόδοξον Ἐπιτροπὴν, ἀνέλαβον τὴν συνέχισιν τοῦ διαλόγου μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Οὕτως ἀπὸ ἀγγλικανικῆς μὲν πλευρᾶς ὁ ἀρχιεπίσκοπος Καντερβουρίας Μιχαὴλ Ramsey, ἐπισκεψάμενος τὸ 1962 τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὰς Ἀθήνας, ἤτησατο τὴν συνέχισιν τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου¹, ἀπὸ ὀρθόδοξου δὲ πλευρᾶς ἀνταπεκρίθησαν θετικῶς αἱ τρεῖς Πανορθόδοξοι Διασκέψεις τῆς Ῥόδου (1961-1964)². Συμφώνως λοιπὸν πρὸς τὰ συμφωνηθέντα ἐν Ῥόδῳ συνῆλθεν ἐν Βελιγραδίῳ τὸ 1966 ἡ συσταθεῖσα Διορθόδοξος Θεολογικὴ Ἐπιτροπὴ ἐπὶ τοῦ διαλόγου μετὰ τῶν Ἀγγλικανῶν εἰς τὴν πρώτην διάσκεψιν αὐτῆς. Κατ' αὐτὴν διεπιστώθη ἐν ἀρχῇ «ὡς ἐνδόμυχος ἐπιθυμία τῶν Ἀγγλικανῶν, ὅπως γίνωσι κοινωνοὶ τῆς πίστεως ἡμῶν καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως, αἱ ὁποῖαι ὕφισταντο κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς μιᾶς ἀδιαιρέτου Ἀποστολικῆς καὶ Καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀμεταβλήτως φυλάσσονται ἐν τῇ Ὁρθόδοξῳ Ἐκκλησίᾳ». Συνεχίζουσα «ὡς Ἐπιτροπὴ θεωρεῖ, ὅτι εἶναι χριστιανικὸν ἡμῶν καθῆκον νὰ ἀνταποκριθῶμεν εὐχαρίστως εἰς τὴν ἐνδόμυχον ἐπιθυμίαν τῶν Ἀγγλικανῶν καὶ εἰς τὰς προσπάθειάς των, ὅπως γίνωσι κοινωνοὶ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως ἡμῶν». Ἀκολούθως ἡ Ἐπιτροπὴ ἡσχολήθη

γύην καὶ ἀλληλοβοήθειαν τῶν Εὐρωπαϊκῶν Ἐκκλησιῶν, ὡς καὶ τὴν δυνατὴν ἐνότητα αὐτῶν. Μεταξὺ τῶν ἄλλων δραστηριοτήτων αὐτοῦ ἀξιοσημειώτως εἶναι ἡ κατ' Ὀκτώβριον 1984 τρίτη συνάντησις αὐτοῦ, καθ' ἣν «οἱ 80 περίπου ἀντιπρόσωποι ἡσχολήθησαν μετὰ τὴν πίστιν τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, ὅπως αὕτη ἐξεφράσθη εἰς τὸ Σύμβολον Νικαίας-Κωνσταντινουπόλεως... Οἱ σύνεδροι ἐξέφρασαν τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἡ συσπείρωσις τῶν χριστιανικῶν δυνάμεων καὶ ὁ ἐπανευαγγελισμὸς τῆς ἐκκοσμιευμένης Εὐρώπης προϋποθέτουν ἐπάνοδον εἰς τὴν ἐνιαίαν πίστιν τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας». Κατὰ τὴν τελευταίαν δὲ συνεδρίαν τοῦ Συμβουλίου «ὁ ἐκπρόσωπος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀπήγγειλεν εἰς τὴν ἐλληνικὴν ἐν μέσῳ γενικῆς συγκινήσεως τὸ Σύμβολον Νικαίας-Κωνσταντινουπόλεως ὄνεν τοῦ Filioque, ἐπηκολούθησε δὲ ἀσπασμὸς τῶν παρευρισκομένων Ὁρθόδοξων, Ῥωμαιοκαθολικῶν, Ἀγγλικανῶν καὶ Εὐαγγελικῶν ἐπισκόπων, θεολόγων, μοναχῶν καὶ ἀπλῶν πιστῶν» («Ἐπίσκεψις» 15 (1984), ἀριθ. 364 τῆς 1.11.1984, σ. 8-9). Ἐν συνεχείᾳ συνῆλθεν ἡ Γενικὴ Συνέλευσις τοῦ Συμβουλίου κατὰ Σεπτέμβριον 1986 ἐν Stirling, κατὰ δὲ τὸν Μάρτιον 1987 συνῆλθε τὸ Προεδρεῖον καὶ ἡ Συμβουλευτικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Διασκέψεως τῶν Εὐρωπαϊκῶν Ἐκκλησιῶν ἐν τῷ Οἰκουμένικῳ Ἰνστιτούτῳ τοῦ Bossey καὶ ἐξέλεξε τὸ νέον προεδρεῖον αὐτὸ συνάμα ἐχάραξε νέας κατευθυντηρίους γραμμὰς τῆς κινήσεως ταύτης.

1. Βλ. «Ὁρθόδοξια» 37 (1962) 187-210. «Ἐκκλησία» 39 (1962) 215-222.

2. Βλ. Ἰω. Κ α μ ῖ ρ η, Μνημεῖα, τ. II², σ. 1077 ἐξ. Τ ο ὺ α ὕ τ ο ὺ, Ὁρθόδοξια καὶ Ῥωμαιοκαθολικισμός, τ. II, σ. 48-49.

περὶ τὴν θεματολογίαν καὶ μεθοδολογίαν τοῦ ἐπισήμου πανορθοδόξου καὶ παναγγλικανικοῦ διαλόγου, προβᾶσα εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν ὀρθοδόξων θέσεων καὶ εἰς τὴν χάραξιν τῶν γενικῶν γραμμῶν καὶ τῶν πλαισίων, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἔδει νὰ διεξαχθῇ ὁ θεολογικὸς οὗτος διάλογος¹.

Μετὰ διετίαν συνῆλθε τὸ 1968 ἐν Σαμπεζῷ Γενεύης ἡ Δ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις καὶ ἀπεφάσισε τὴν συνέχισιν τῆς προπαρασκευῆς τοῦ ἐπισήμου ἀγγλορθοδόξου θεολογικοῦ διαλόγου ὑπὸ τῆς ὑφισταμένης Διορθοδόξου Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς, ἀνασυγκροτουμένης καὶ συμπληρουμένης ὡς συνεχιστικῆς Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς, μετὰ τῆς ἀντιστοίχου Ἀγγλικανικῆς Ἐπιτροπῆς, «ἐν ᾗ δέον ὅπως ἀντιπροσωπεύονται πᾶσαι αἱ ἐν τῇ Ἀγγλικανικῇ Ἐκκλησίᾳ σχολαὶ σκέψεως καὶ μερίδες (ὕψηλῃ, χαμηλῇ καὶ εὐρεῖᾳ Ἐκκλησίᾳ)»². Ἐκτοτε ἡ Διορθόδοξος Θεολογικὴ Ἐπιτροπὴ συνεκρότησε τρεῖς διασκέψεις, ἐν Γενεύῃ τὸ 1970, ἐν Ἑλσιγκίῳ τὸ 1971 καὶ αὖθις ἐν Γενεύῃ τὸ 1972, κατὰ τὰς ὁποίας συνεζητήθησαν διάφορα θέματα. Ἐπὶ πλέον δὲ ἐνταῦθα ἐκήρυξεν αὕτη λῆξαν τὸ προπαρασκευαστικὸν ἔργον αὐτῆς, καὶ ἐν συνεχείᾳ δι' ἐπὶ τούτῳ Ὑποεπιτροπῆς, συνεργασθείσης μετ' ἀντιστοίχου Ἀγγλικανικῆς Ὑποεπιτροπῆς, συνεζήτησαν, ὡς μεικτὴ συντονιστικὴ Ἐπιτροπὴ, τὰ πρὸς τὴν ἑναρξιν τοῦ ἐπισήμου θεολογικοῦ διαλόγου συναφῆ θέματα. Προηγουμένως καὶ ἡ Ἀγγλικανικὴ Ἐπιτροπὴ ἔσχε τρεῖς ἰδιαιτέρας συναντήσεις ἐν Ἱεροσολύμοις τὸ 1969 καὶ ἐν Λονδίῳ τὸ 1970 καὶ 1971 πρὸς προπαρασκευὴν τοῦ διαλόγου ἀπὸ ἀγγλικανικῆς πλευρᾶς. Καὶ οὕτως (ἀπὸ 11-14 Σεπτεμβρίου 1972 ἔλαβε χώραν ἐν Σαμπεζῷ συνάντησις τῶν μελῶν τῶν Ὑποεπιτροπῶν Ὁρθοδόξων καὶ Ἀγγλικανῶν) καὶ ἐπελήφθησαν τοῦ ἔργου αὐτῶν. Ἐν τῷ ἐκδοθέντι ἀνακοινωθέντι αὐτῶν³, δηλοῦται ὅτι ὁ «σκοπὸς τῆς συναντήσεως ταύτης ἦτο ἡ προπαρασκευὴ τοῦ ἔργου τῆς κοινῆς συναντήσεως τῶν δύο θεολογικῶν Ἐπιτροπῶν... Αἱ Ὑποεπιτροπαὶ ἐθεώρησαν ἀναγκαῖον, ὅπως ὁ διάλογος ἐπεκταθῇ ἐφ' ὅλων τῶν ἀληθειῶν τῆς χριστιανικῆς πίστεως», ἰδίως δὲ «περιλάβῃ καὶ θέματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ζωὴν, τὴν λατρείαν καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς

1. Ἐν τέλει ἡ Διάσκεψις ἐξέφρασε τὴν βαθεῖαν πίστιν αὐτῆς, ὅτι «τὸ Πανάγιον Πνεῦμα, τὸ ὁδηγῆσαν εἰς τὸ παρελθόν τὰς σκέψεις τῶν ἀντιπροσώπων ἀμφοτέρων τῶν παρατάξεων εἰς ὁμολογίαν συμφωνίας ἐν τισὶ τῆς χριστιανικῆς πίστεως κεφαλαίοις, θὰ καταρτίσῃ καὶ μελλοντικῶς πάντας τοὺς μετέξοντας εἰς τὸν διάλογον, ἵνα ἐν ὑπομονῇ διευρύνωσι τὰ ὅρια τῆς ὑπαρχούσης ἀγάπης καὶ συμφωνίας μεταξὺ Ἀγγλικανῶν καὶ Ὁρθοδόξων, καὶ διαλευκάνωσιν ἐν εὐκρινείᾳ τὰ χρήζοντα πλειοτέρας ἐρμηνείας, ἵνα ὁμολογηθῇ ἐν τέλει ἡ μία πίστις, τὸ ἐν βάπτισμα, ὁ εἰς Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν παρ' ἀμφοτέρων ἐν ἐνότητι καὶ μιᾷ καρδίᾳ». (Παρ' Ἰω. Καρμίρη, Μνημεῖα, τ. II², σ. 1112 ἐξ. «Ἐκκλησ. Φάρος» 55 (1973) 5 ἐξ.).

2. Βλ. Ἰω. Καρμίρη, Ἡ Δ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις, Ἀθῆναι 1968. Γερμαν.: «Die IV. Panorthodoxe Konferenz». Sonderdruck aus «Theologia», Athen 1968.

3. Παρὰ Μητροπολίτη Ἑλβετίας Δαμασκηνῶ, μν. β., σ. 147-148.

Ἐκκλησίας». Γενικῶς κατὰ τὴν συνάντησιν ταύτην διεπιστώθη, ὅτι οἱ μὲν Ἀγγλικανοὶ «ἐπέδειξαν ἐνθαρρυντικὴν στάσιν κατὰ τὴν συζήτησιν τῶν θεμάτων, οἱ δὲ Ὀρθόδοξοι ὅτι ἐπεθύμουν ὅπως ταῦτα ἐξετασθοῦν ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἁγίαν Γραφὴν καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας ἀδαιρέτου Ἐκκλησίας».

Κατ' Ἰούλιον τοῦ ἐπομένου ἔτους (1973) συνήλθεν ἐν Ὁξφόρδῃ ἡ μεικτὴ θεολογικὴ Ἐπιτροπὴ ἐπὶ τοῦ Ὀρθόδοξο-ἀγγλικανικοῦ διαλόγου ἐν τῇ πρώτῃ αὐτῆς συνελεύσει, πραγματοποιηθείσης οὕτω τῆς ἐπισήμου ἐνάρξεως τοῦ διαλόγου τούτου. Κατ' αὐτὴν ἐν πρώτοις συνεζητήθησαν δύο θέματα: α) τὸ περὶ «περιεκτικότητος», ἐπὶ τῇ βάσει ἀγγλικανικῆς εἰσηγήσεως, καὶ β) τὸ περὶ «τῆς ἐνεργείας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος», ἐπὶ τῇ βάσει ὀρθοδόξου εἰσηγήσεως. Ἡ συζήτησις ὑπῆρξε διαφωτιστικὴ καὶ ἐν τισιν ἱκανοποιητικὴ, ἀλλὰ δὲν κατέληξεν εἰς συμφωνίαν, ἀναβληθεῖσα πρὸς περαιτέρω βαθυτέραν μελέτην τῶν θεμάτων τούτων. Ἐπειτα οἱ Ἀγγλικανοὶ ἀπῆντησαν ἐπὶ τῶν ἐξῆς τεσσάρων ἐρωτημάτων τῶν Ὀρθοδόξων: α) «Ὁ τρόπος καθ' ὃν ἡ Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία ἀντιλαμβάνεται τὴν ἔνωσιν αὐτῆς μετὰ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. β) Ἡ δυνατότης τῆς ἐνώσεως τῆς Ἀγγλικανικῆς μετὰ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας μετὰ τὴν μυστηριακὴν ἐπικοινωνίαν, ἣν ἡ Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία ἔχει ἀποφασίσει νὰ ἐφαρμόσῃ μετὰ ποικίλων Λουθηρανικῶν Ὁμολογιῶν καὶ μετ' ἐκείνων τοῦ σχήματος τῶν Νοτίων Ἰνδιῶν. γ) Ὁ τρόπος καθ' ὃν αἱ ἀποφάσεις τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου θὰ ἐπιβληθῶσιν ἐφ' ὅλων τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀγγλικανικῆς Κοινωνίας. δ) Ἡ θέσις καὶ ἡ αὐθεντία τῶν 39 Ἀρθρῶν ἐντὸς τῆς Ἀγγλικανικῆς Παραδόσεως καὶ ἐν τῷ συγχρόνῳ Ἀγγλικανισμῷ». Τέλος, κατόπιν ἐρωτήματος τῶν Ἀγγλικανῶν, ἀνεγνώσθη ὀρθόδοξος εἰσήγησις μὲ θέμα: «τὸ σωτηριῶδες ἔργον τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ σταυρῷ καὶ τῇ ἀναστάσει», ἣτις ἱκανοποίησε τοὺς Ἀγγλικανούς, συμφωνήσαντας μετὰ τῶν Ὀρθοδόξων ὅτι «μετὰ τινὰ σοβαρὰν κοινὴν μελέτην τοῦ θέματος ἀμφότεραι αἱ Ἐκκλησίαι θὰ ἠδύναντο νὰ καταλήξουν εἰς κοινὴν δῆλωσιν ἐπ' αὐτοῦ»¹. Περαιτέρω, «συμφώνως ταῖς ἀποφάσεσιν τῆς Α' ἐν Ὁξφόρδῃ Γενικῆς Συνελεύσεως, αἱ Ὑποεπιτροπαὶ συνήλθον καὶ εἰργάσθησαν τὸ 1974 ἐπὶ τῶν ἐξῆς θεμάτων: α) θεοπνευστία καὶ Ἀποκάλυψις εἰς τὰς Γραφὰς (Κρήτη), β) ἡ αὐθεντία τῶν Συνόδων (Rimnicu Vilcea, Ρουμανία), γ) Ἡ Ἐκκλησία ὡς εὐχαριστιακὴ κοινωνία ἐν τῇ ἀγγλικανικῇ καὶ τῇ ὀρθοδόξῳ ἐμπειρίᾳ (Long-Island, Η.Π.Α.), δ) ἡ αὐθεντία τῆς χριστιανικῆς Ἀποκαλύψεως (Truno, Ἀγγλία), καὶ ε) ἡ θεολογία τῆς Εὐχαριστίας (Darmouth House)².

Κατ' Αὐγούστον 1976 συνεδρίασεν ἐν Μόσχᾳ ἡ μεικτὴ Θεολογικὴ Ἐπιτροπὴ ἐπὶ τοῦ Ὀρθόδοξο-ἀγγλικανικοῦ διαλόγου καὶ ἐξεπόνησε τὸ «συμφωνηθὲν κείμενον τῆς Μόσχας 1976». Ἐν αὐτῷ περιελήφθησαν: α) «ἡ γνῶσις

1. Αὐτόθι, σ. 149-152.

2. Αὐτόθι, σ. 24.

τοῦ Θεοῦ», β) «ἡ θεοπνευστία καὶ αὐθεντία τῆς ἁγίας Γραφῆς», γ) «Γραφὴ καὶ Παράδοσις», δ) «ἡ αὐθεντία τῆς Συνόδου», ε) «ἡ προσθήκη τοῦ Filioque», στ) «ἡ Ἐκκλησία ὡς εὐχαριστιακὴ κοινότης», καὶ ζ) «ἡ ἐπίκλησις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐν τῇ Εὐχαριστίᾳ»¹. Εἰδικώτερον περὶ τοῦ Filioque ἡ Θεολογικὴ Ἐπιτροπὴ ἀπεφάνθη: «Ἡ λέξις ἑκπορευόμενον, κατὰ τὴν χρῆσιν τῆς ἐν τῷ ἱερῷ Συμβόλῳ, ὑποδηλοῦ τὸν ἀκατάληπτον τρόπον τῆς προελεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐκ τοῦ Πατρὸς, συμφώνως πρὸς τὴν βιβλικὴν δῆλωσιν τοῦ «Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου» (15,26). Τονίζεται οὕτως, ὅτι τὸ Πνεῦμα προέρχεται ἐκ τοῦ Πατρὸς κατὰ τρόπον διαφορετικὸν τῆς γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ. Τὸ ζήτημα τῆς προελεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος πρέπει νὰ διακρίνεται ἀπὸ τὸ τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν κόσμον. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀποστολῆς τοῦ Πνεύματος καὶ μόνον πρέπει νὰ κατανοῶμεν τὰ βιβλικὰ κείμενα τὰ ὁποῖα τονίζουν, ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα «πέμπεται» ὑπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ (Ἰωάν. 14,26). Κατόπιν τούτου συμφωνοῦν οἱ Ἀγγλικανοὶ ἀντιπρόσωποι ὅτι: α) Ἐπειδὴ ἡ ἀρχικὴ διατύπωσις τοῦ Συμβόλου τῆς πίστεως ἀναφέρεται εἰς τὴν προέλευσιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐκ τοῦ Πατρὸς, β) Ἐπειδὴ τὸ Filioque προσετέθη εἰς τὸ ἱερὸν Σύμβολον χωρὶς τὴν αὐθεντιαν Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ χωρὶς τὴν ὀφειλομένην ἐκτίμησιν πρὸς τὴν καθολικὴν συγκατάθεσιν, καὶ γ) Ἐπειδὴ τὸ ἱερὸν τοῦτο Σύμβολον ἀποτελεῖ τὴν δημοσίαν ὁμολογίαν πίστεως τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ Εὐχαριστίᾳ, τὸ Filioque δὲν πρέπει νὰ συμπεριλαμβάνηται εἰς τὸ Σύμβολον τοῦτο»². Ὁμοίως κατ' Ἰούλιον 1977 συνῆλθεν ἐν Cambridge ἡ Θεολογικὴ Ἐπιτροπὴ καὶ ἐπεξεργάσθη τὰ ἐπόμενα τρία κείμενα: α) ἡ ἱερωσύνη, β) ἡ κοινωνία τῶν Ἀγίων καὶ ἡ παρθένος Μαρία, καὶ γ) ἡ Ἐκκλησία καὶ αἱ Ἐκκλησίαι³.

Μετὰ ἐν ἔτος (1978) ἐπραγματοποιήθη εἰδικὴ συνέλευσις τῆς μεικτῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τοῦ Ὁρθοδοξο-ἀγγλικανικοῦ διαλόγου ἐν Πεντέλῃ Ἀθηνῶν, καθ' ἣν συνεζητήθησαν δύο θέματα: ἡ ἀπάλειψις τοῦ Filioque ἐκ τοῦ παρὰ τοῖς Ἀγγλικανοῖς ἐν χρήσει κειμένου τοῦ Συμβόλου τῆς πίστεως καὶ ἡ χειροτονία τῶν γυναικῶν. Ἐπὶ τοῦ πρώτου θέματος κοί ἐν Πεντέλῃ συνελθόντες ἀντιπρόσωποι ὁμοφώνως δηλοῦν ἐκ νέου τὴν ἐμμονὴν των εἰς τὴν κατὰ τὴν ἐν Μόσχᾳ συνέλευσιν τοῦ Αὐγούστου 1976 ληφθεῖσαν ἀπόφασιν, καθ' ἣν α) ἐπειδὴ ἡ ἀρχικὴ μορφή τοῦ Συμβόλου τῆς πίστεως ἀνεφέρετο εἰς τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς προαιωνίαν ἀρχὴν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, β) ἐπειδὴ τὸ Filioque εἰσῆχθη εἰς τὸ Σύμβολον τοῦτο ἄνευ τῆς ἐγκρίσεως Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ χωρὶς νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ ἀπαραίτητος καθολικὴ συμφωνία, καὶ γ) ἐπειδὴ τὸ Σύμβολον τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν δημοσίαν ὁμολογίαν πίστεως τοῦ

1. Αὐτόθι, σ. 225-233.

2. Αὐτόθι, σ. 229-230.

3. Αὐτόθι, σ. 25.

λαοῦ τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ Εὐχαριστίᾳ, τὸ Filioque δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ περιληφθῇ εἰς τὸ Σύμβολον τοῦτο. Τόσον οἱ Ὁρθόδοξοι, ὅσον καὶ οἱ Ἀγγλικανοί, μέλη τῆς μεικτῆς Ἐπιτροπῆς, θεωροῦμεν, ὅτι τὸ ζήτημα τοῦτο ἐνέχει μεγάλην σπουδαιότητα καὶ ἐλπίζομεν, ὅτι αἱ Ἐκκλησίαι τῆς Ἀγγλικανικῆς Κοινωνίας θὰ ἐφαρμόσουν τὴν ἀπόφασιν τῆς Μόσχας τὸ συντομώτερον ποιμαντικῶς καὶ συνταγματικῶς δυνατόν. Παρακαλοῦμεν τοὺς ἐπισκόπους τοῦ Συνεδρίου τοῦ Lambeth νὰ προβοῦν εἰς σαφῆ σύστασιν, ὅτι τὸ Filioque δέον νὰ ἀπαλειφθῇ ἐκ τοῦ κειμένου τοῦ Συμβόλου εἰς ὅλας τὰς Ἐκκλησίας-μέλη τῆς Ἀγγλικανικῆς Κοινωνίας»¹. Ἐπὶ δὲ τοῦ δευτέρου θέματος περὶ τῆς χειροτονίας τῶν γυναικῶν πρῶτοι οἱ Ὁρθόδοξοι ἀπέρριψαν ἀπολύτως ταύτην, ἀναπτύξαντες τὴν ὀρθόδοξον περὶ τῶν γυναικῶν καὶ τῆς θέσεως αὐτῶν ἐν τῷ ἐκκλησιαστικῷ ὀργανισμῷ διδασκαλίαν². Ἐν τέλει ἀνεπτύχθησαν καὶ αἱ «Ἀγγλικανικαὶ θέσεις ὡς πρὸς τὴν χειροτονίαν γυναικῶν εἰς τὴν ἱερωσύνην», αἵτινες δὲν ἐγένοντο ἀποδεκταὶ ἐκ μέρους τῶν Ὁρθόδοξων³. Ὅμως, παρὰ ταῦτα, παρὰ τὴν ἀντίδρασιν τῆς Ὁρθόδοξου ἀντιπροσωπείας κατὰ τὰς συναντήσεις ἐν Μόσχᾳ καὶ Πεντέλῃ κατὰ τῆς χειροτονίας τῶν γυναικῶν καὶ τὴν δῆλωσιν αὐτῆς ὅτι θὰ ἀποτελέσῃ ἀρνητικὸν παράγοντα εἰς τὴν ἐξελικτικὴν πορείαν τοῦ Ὁρθόδοξο-ἀγγλικανικοῦ διαλόγου ἢ τυχὸν ἐπίσημος εἴσοδος τῶν γυναικῶν εἰς τὸν Ἀγγλικανικὸν Κλήρον, φαίνεται ὅτι ἡ πλειονότης τῶν Ἀγγλικανῶν ἐκδηλοῦται ὁλονὲν καὶ περισσώτερον ὑπὲρ αὐτῆς. Διὰ τοῦτο ἐνδείκνυται, ὅπως ἐκδηλωθῇ ἐντονώτερον ἡ ἀντίθεσις τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας μετὰ τῆς Ῥωμαιοκαθολικῆς, αἵτινες ἀπ' ἀρχῆς ἐπεσήμαναν τὰς ἀντιπαράδοσιακὰς καὶ ἀντιθεολογικὰς διαστάσεις τῆς ἐπιδιωκομένης λύσεως τοῦ προβλήματος τούτου.

Μετὰ διετίαν (1980) συνήλθεν ἡ μεικτὴ Θεολογικὴ Ἐπιτροπὴ ἐπὶ τοῦ Ὁρθόδοξο-ἀγγλικανικοῦ διαλόγου ἐν Lfahdaff τῆς Οὐαλίας. «Ἡ ἀνανέωσις αὕτη τῶν συζητήσεων ἦτο, εἰς μεγάλην ἔκτασιν, τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ἐπιτυχοῦς ταξιδίου τοῦ δρος Runcie, μετέπειτα ἀρχιεπισκόπου Καντερβουρίας, πρὸς τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν Ὁρθόδοξων Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ 1979». Καὶ προηγουμένως ἐν ἔτει 1962 εἶδομεν ἀνωτέρω, ὅτε εἶχεν ἐπισκεφθῇ τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Ἀθηναγόραν ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Καντερβουρίας Μιχαὴλ Ramsey, συναπεφάσισαν τὴν συγκρότησιν μεικτῆς δογματικῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς μελέτην τῶν θεμάτων τοῦ διαλόγου καὶ προώθησιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος. Ἡ συνδιάσκεψις αὕτη ἐλειτούργησε κυρίως διὰ τῶν τριῶν Ὑποεπιτροπῶν τῆς, ἐξ ὧν ἡ μὲν πρώτη

1. Κείμενα αὐτόθι, σ. 153-154, 202-204, 229-230.

2. Αὐτόθι, σ. 154-156, 235-237. Βλ. καὶ ἡμετέραν ἀνακοίνωσιν ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ Ἀθηνῶν: Τὸ πρόβλημα τῆς ἱερωσύνης τῶν γυναικῶν, εἰς «Πρακτικὰ» αὐτῆς 53 (1978) 427-448.

3. Αὐτόθι, σ. 156-158, 237-240.

ἡσχολήθη περὶ τὸ θέμα «ἡ Ἐκκλησία καὶ αἱ Ἐκκλησίαι», «μυστηριακὴ κοινωνία» καὶ «κοινωνία», ἡ δὲ δευτέρα περὶ τὸ θέμα «ἡ κοινωνία τῶν Ἀγίων καὶ οἱ κοιμηθέντες», καὶ ἡ τρίτη περὶ τὸ θέμα «τὸ δόγμα τῆς Ἀγίας Τριάδος» «καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ». Ἀξιοπαρατήρητον εἶναι, ὅτι «ἐν ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν συζητήσεων ἦτο, ὅτι οἱ Ἀγγλικανοὶ συνεφώνησαν νὰ ἀποστείλουν εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας τῶν δύο βραχείας ἀνακοινώσεις, συντεταγμέναις ὑπὸ τῶν μελῶν τῶν, εἰς τὰς ὁποίας νὰ ἐξηγοῦν τοὺς λόγους διὰ τὴν ἀπάλειψιν τοῦ ὅρου «καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ» ἐκ τοῦ Συμβόλου τῆς πίστεως»¹.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος (1981) συνεδρίασαν ἐν Σαμπεζῦ Γενεύης αἱ τρεῖς Ἵποεπιτροπαὶ τοῦ Ὁρθοδοξο-ἀγγλικανικοῦ διαλόγου καὶ συνέταξαν τὰς «ἐκθέσεις» αὐτῶν: ἡ μὲν πρώτη ἐπὶ τοῦ θέματος «τὸ μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας», ἡ δὲ δευτέρα ἐπὶ τοῦ θέματος «συμμετοχὴ εἰς τὴν χάριν τῆς Ἀγίας Τριάδος», καὶ ἡ τρίτη ἐπὶ τοῦ θέματος «Παράδοσις»². Περὶ τὰ αὐτὰ περίπου θέματα, σὺν τῇ προσθήκῃ καὶ ἐτέρου ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «πίστις καὶ λατρεία», ἡσχολήθησαν αἱ τρεῖς Ἵποεπιτροπαί, συνελθοῦσαι κατ' Ἰούλιον 1982 ἐν Canterbury καὶ ἐπεξεργασθεῖσαι τὰς ἐπ' αὐτῶν τελικὰς ἐκθέσεις³. Τὸ ἐπόμενον ἔτος (1983) συνεδρίασεν ἐν Ὁδησσῷ ἡ μεικτὴ Θεολογικὴ Ἐπιτροπὴ ἐπὶ τοῦ Ὁρθοδοξο-ἀγγλικανικοῦ διαλόγου. Ἐν ἀρχῇ οἱ σύνεδροι συνῆλθον εἰς ὑποεπιτροπὰς πρὸς τελικὴν διατύπωσιν «κοινῶν κειμένων συμφωνίας», ἅτινα ἀκολουθῶς ὑπέβαλον εἰς τὴν Ὀλομέλειαν. Ἀλλ' αἱ συζητήσεις δὲν περιορίσθησαν μόνον εἰς τὰ προεξετασθέντα ὑπὸ τῶν Ἵποεπιτροπῶν θέματα, ἀλλ' ἐπεξετάθησαν καὶ εἰς ἄλλα συνάφῃ θέματα, οἷα περὶ τῶν «ἀγίων εἰκόνων», περὶ «πρωτείου», περὶ «προσευχῆς», περὶ «οἰκογενειακῆς εὐσεβείας», αὐθις δὲ καὶ περὶ τῆς «προσθήκης τοῦ Filioque», δι' ἣν καὶ οἱ Ἀγγλικανοὶ καὶ οἱ Ὁρθόδοξοι ἐπεβεβαίωσαν τὴν ἀπόφασιν τοῦ 1976, ἡ ὁποία υἱοθετήθη καὶ συνεστήθη ἐπίσης ὑπὸ τοῦ Συνεδρίου τοῦ Λάμπεθ (1978): ὅτι «ἡ προσθήκη αὕτη δὲν ἔχει κανονικὴν θέσιν εἰς τὸ οἰκουμενικὸν Σύμβολον τῆς Νικαίας-Κωνσταντινουπόλεως καὶ πρέπει νὰ ἀπαλειφθῇ... Ἀπὸ ἀγγλικανικῆς πλευρᾶς ὑπεγράμμισθη, ὅτι ἡ προσθήκη τοῦ Filioque δὲν θεωρεῖται ὡς δόγμα, τὸ ὁποῖον καλοῦνται ὅλοι οἱ χριστιανοὶ νὰ ἀποδεχθοῦν». Καὶ ἐν τέλει τοῦ κειμένου παρατηρεῖται συμπερασματικῶς, ὅτι «ὁ συνεχιζόμενος διάλογος μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀγγλικανικῆς Κοινωνίας καὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἶναι ἐλπιδοφόρον σημεῖον, ἀλλὰ καὶ μέσον ἐπιτεύξεως τῆς ἐπανενώσεως τῆς Χριστιανοσύνης καὶ δι' αὐτῆς τοῦ κόσμου ὅλου»⁴.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος 1984 συνεδρίασεν ἐν Δουβλίνῳ ἡ μεικτὴ Θεολογικὴ

1. Αὐτόθι, σ. 159-166.

2. Αὐτόθι, σ. 167-173.

3. Αὐτόθι, σ. 174-179.

4. Αὐτόθι, σ. 180-186.

Ἐπιτροπὴ ἐπὶ τοῦ Ὀρθοδοξο-ἀγγλικανικοῦ διαλόγου καὶ ἐξεπόνησε τὴν γνωστὴν ὡς «διακήρυξιν συμφωνίας τοῦ Δουβλίνου» (The Dublin Agreed Statement, 1984), ἐν τῇ ὁποίᾳ συνωψίσθη τὸ ἔργον τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τῶν Ὑποεπιτροπῶν καὶ συνεπληρώθη «ἡ διακήρυξις συμφωνίας τῆς Μόσχας» (The Moscow Agreed Statement, 1976). Ἡ «διακήρυξις» τοῦ Δουβλίνου διαιρεῖται εἰς τρία κεφάλαια, ἕκαστον τῶν ὁποίων ὑποδιαιρεῖται εἰς παραγράφους, ὡς ἔπεται: Α. Τὸ μυστήριον στῆς Ἐκκλησίας: α) τρόποι προσεγγίσεως τοῦ μυστηρίου, β) αἱ ιδιότητες τῆς Ἐκκλησίας, γ) κοινωνία (communion) καὶ διακοινωνία (intercommunion), δ) εὐρυτέρα ἡγετική δικαιοδοσία ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ (τὰ πρὸςβῆτα ἐν αὐτῇ), ε) μαρτυρία, εὐαγγελισμὸς καὶ διακονία. Β. Πίστις εἰς τὴν Ἀγίαν Τριάδα, προσευχὴ καὶ ἁγιασμός: α) μετοχὴ εἰς τὴν χάριν τῆς Ἀγίας Τριάδος, β) προσευχή, γ) ἁγιασμός, δ) Filioque. Γ. Λατρεία καὶ Παράδοσις: α) Παράδοσις, β) Λατρεία καὶ διατήρησις τῆς πίστεως, γ) ἡ κοινωνία τῶν Ἀγίων καὶ οἱ κεκοιμημένοι, δ) αἱ ἱεραὶ Εἰκόνες. Ἡ παρούσα «διακήρυξις» κατακλείεται ὑπὸ μορφήν ἐπιλόγου, ἐν ᾧ παρέχονται διασαφήσεις ἐπὶ τῶν ἐξῆς θεμάτων: ἡ γνώσις τοῦ Θεοῦ, Γραφή καὶ Παράδοσις, ἡ Ἀγία Τριάς, ἡ Ἐκκλησία, αἱ Σύνοδοι, Πίστις καὶ Λατρεία, Ἐκκλησία καὶ Εὐχαριστία¹.

Τοιαύτη περιληπτικῶς ὑπῆρξεν ἡ ἀνέλιξις τοῦ Ὀρθοδοξο-ἀγγλικανικοῦ διαλόγου, περὶ ἧς, ἀντὶ πάσης ἄλλης προσωπικῆς κρίσεως καὶ ἀξιολογήσεως ἡμῶν, υἱοθετοῦμεν προσυπογράφοντες τὴν πρόσφατον ἀπόφασιν τῆς τρίτης Προσυνοδικῆς Πανορθόδοξου Διασκέψεως, ἐχούσης ὡς ἀκολούθως: «Ἡ Ἰ' Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξος Διάσκεψις κρίνει ἱκανοποιητικὸν τὸ μέχρι σήμερον ἐπιτελεσθὲν ἔργον ὑπὸ τῆς Μεικτῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τοῦ διαλόγου μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν Ὀρθοδόξου καὶ Ἀγγλικανικῆς, παρὰ τὰς ὑπὸ τῶν Ἀγγλικανῶν ἐκδηλουμένας τάσεις ὑποβαθμίσεως τοῦ διαλόγου. Συνετάχθησαν ὑπ' αὐτῆς κοινὰ κείμενα ἐπὶ θεμάτων τριαδολογικῶν καὶ ἐκκλησιολογικῶν, ὡς καὶ ζωῆς, λατρείας καὶ παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Διάσκεψις παρατηρεῖ συνάμα, ὅτι ἡ κατὰ τὸ 1976 ὑπογραφεῖσα ἐν Μόσχᾳ συμφωνία πρὸς πρότασιν ἀπαλείψεως τοῦ Filioque ἐκ τοῦ Συμβόλου τῆς πίστεως δὲν ἔτυχεν εἰσέτι εὐρείας ἀνταποκρίσεως. Ὁμοίως, παρὰ τὰς ἐν Ἀθήναις (1978) καὶ ἀλλαχοῦ γενομένας συζητήσεις καὶ δηλώσεις τῶν Ὀρθόδοξων ἐναντίον τῆς χειροτονίας τῶν γυναικῶν, Ἐκκλησίαι τινὲς τῆς Ἀγγλικανικῆς Κοινωνίας συνέχισαν νὰ προβαίνουν εἰς τοιαύτας χειροτονίας. Αἱ τάσεις αὗται δύνανται νὰ ἔχουν ἀρνητικὰς ἐπιπτώσεις εἰς τὴν περαιτέρω πορείαν τοῦ διαλόγου. Σοβαρὰν δυσχέρειαν εἰς τὴν ὁμαλὴν διεξαγωγὴν τοῦ διαλόγου τούτου ἀποτελοῦν ἐπίσης αἱ ἐλαστικαὶ καὶ ἀσαφεῖς ἐκκλησιολογικαὶ προϋποθέσεις τῶν Ἀγγλικανῶν, αἱ ὁποῖαι θὰ ἠδύναντο νὰ σχετικοποιήσουν καὶ τὸ περιεχόμενον

1. Αὐτόθι, σ. 26, 187-223.

τῶν συνυπογραφομένων κοινῶν θεολογικῶν κειμένων. Ἀνάλογος εἶναι καὶ ἡ δυσκολία ἢ προσερχομένη ἐκ διαφόρων ἀκραίων διακηρύξεων ἡγετικῶν στελεχῶν τῶν Ἀγγλικανῶν εἰς θέματα πίστεως»¹.

Ἰδιαιτέρως περὶ τῆς χειροτονίας τῶν γυναικῶν² ἀνηγγέλθη, δυστυχῶς, ὅτι «τὰ δύο τρίτα τῶν ἐπισκόπων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀγγλίας ἀπεφάσισαν προσφάτως τὴν εἰσδοχὴν τῶν γυναικῶν εἰς τὴν ἱερωσύνην», μετὰ τῆς ἐπιφυλάξεως ὅτι «οἱ ἐπίσκοποι καὶ ἱερεῖς, οἱ ὁποῖοι ἀντιτίθενται εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην, δὲν θὰ εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ χειροτονοῦν οἱ ἴδιοι γυναῖκας, οὔτε νὰ μετέχουν εἰς ἱεράς ἀκολουθίας, εἰς τὰς ὁποίας θὰ μετέχουν καὶ γυναῖκες-ἱερεῖς. Κάθε νέος ἱερεὺς ἢ ἐπίσκοπος θὰ εἶναι, παρὰ ταῦτα, ὑποχρεωμένος νὰ δεχθῇ τὴν νέαν διάταξιν... Μέχρι τέλους τοῦ 1986 ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς τῶν γυναικῶν-ἱερέων, αἵτινες ἐχειροτονήθησαν ἀπὸ διαφόρους Ἐκκλησίας τῆς Ἀγγλικανικῆς Κοινωνίας Ἐκκλησιῶν, ἀνῆλθεν εἰς τὰς 743. Αἱ Ἐκκλησίαι αὗται εἶναι τοῦ Καναδᾶ, τῆς Ν. Ζηλανδίας, τῆς Κένυας, τῆς Οὐγκάντας, τῆς Βραζιλίας καὶ τοῦ Χόνγκ-Κόνγκ. Ἦδη τὴν 27 Φεβρουαρίου (1987) ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τῆς Καντερβουρίας ἐχειροτόνησε τὰς 15 πρῶτας γυναῖκας-διακονίσσας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀγγλίας»³. Κατὰ ταῦτα, παρὰ τὰς ἀντιδράσεις τῶν Ὀρθοδόξων καὶ τῶν Ῥωμαιοκαθολικῶν καὶ μετ' αὐτῶν καὶ μιᾶς σοβαρᾶς μερίδος συντηρητικῶν Ἀγγλικανῶν, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Ἀγγλικανοῦ ἐπισκόπου Λονδίνου Γκράχαμ Λεονάρδου⁴, ἡ πλειοψηφία τῶν Ἀγγλικανῶν

1. «Ἐπίσκεψις» 17 (1986) ἀριθ. 369 (15.12.1986), σ. 10-11. Βλ. καὶ ὁμοίαν ἀπόφασιν καὶ εἰσήγησιν τῆς κατὰ Φεβρουάριον 1986 συνεδριάσεως ἐν Σαμπεζῷ Διορθοδόξου Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τῶν θεμάτων τῆς Γ' Προσυνεδίου Πανορθόδοξου Διασκέψεως, ἐν «Ἐπίσκεψις» 17 (1986) ἀριθ. 354 (1.4.1986), σ. 5-6. Πρβλ. αὐτόθι καὶ ἀριθ. 351 (25.2.1986), σ. 6 ἐξ. Προστεθῆτω ἐνταῦθα καὶ ἡ ἀκόλουθος κρίσις τοῦ εἰδικώτερον ἀσχοληθέντος περὶ τοὺς θεολογικοὺς Διαλόγους τῆς Ὀρθοδοξίας μ η τ ρ ο - π ο λ ί τ ο υ Ἑ λ β ε τ ί α ς Δ α μ α σ κ η ν ο ῦ: «Ἡ ἀξιολόγησις τοῦ ἔργου τῆς μεικτῆς θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς (ἐπὶ τοῦ Ὀρθοδόξο-ἀγγλικανικοῦ διαλόγου) εἶναι θετική, παρὰ τὰς ἐν τῷ μεταξὺ ἀνακυφάσας σοβαρὰς δυσχερείας (ζήτημα χειροτονίας γυναικῶν κ.ά.), διότι παρουσιάζει σημαντικὴν πρόδον ἐργασιῶν καὶ χαρακτηριστικὰς θεολογικάς προσεγγίσεις ἐπὶ ὀρισμένων θεμάτων. Ἡ πρόδος αὕτη εἶναι πρόδηλος διὰ τῆς μελέτης τῶν κειμένων τῶν δύο Διακηρύξεων Συμφωνίας (The Moscow Agreed Statement 1976 καὶ The Dublin Agreed Statement 1984) καὶ καθιστᾷ ἐπιτακτικὴν τὴν ἀνάγκην συνεχίσεως τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου, ἐν ᾧ καὶ τῶν ἐσωτερικῶν ἐν τῇ Ἀγγλικανικῇ Ἐκκλησίᾳ ἐξελιξέων ὡς πρὸς τὰ προβληματίσαντα τὸν διάλογον ζητήματα, ὡς τὸ τῆς χειροτονίας τῶν γυναικῶν, δι' ἃ ἡ μαρτυρία τῆς Ὀρθοδοξίας δὲν θεωρεῖται ἀσήμαντον κριτήριον» (μν. ἔ., σ. 26-27).

2. Βλ. καὶ Ἰ ω . Κ α ρ μ ί ρ η, Τὸ πρόβλημα τῆς ἱερωσύνης τῶν Γυναικῶν. Ἀνάτυπον ἐκ τῶν «Πρακτικῶν τῆς Ἀκαδημίας», Ἀθῆναι 1978, σ. 427-448, ἐνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

3. «Ἐπίσκεψις» 18 (1987) ἀριθ. 373, σ. 7-8.

4. Αὐτόθι, ἀριθ. 372, σ. 5.

ἐπισκόπων ἀπεφάσισε νὰ προχωρήσῃ ἀπτόητος εἰς τὴν εἰσδοχὴν γυναικῶν εἰς τὸν ‘Αγγλικανικὸν Κλῆρον, μὴ λαβοῦσα ὑπ’ ὄψιν οὐδὲ τὸν ὑφιστάμενον κίνδυνον ἀρνητικῶν ἐπιπτώσεων ἐπὶ τε τῆς ἐσωτερικῆς ἐνότητος τοῦ ‘Αγγλικανισμοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ ἐν ἐξελίξει ‘Ορθοδοξο-ἀγγλικανικοῦ διαλόγου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου τόσας χρηστὰς ἐλπίδας ἐστήριζαν ἐπὶ τέσσαρας αἰῶνας καὶ οἱ ‘Ορθόδοξοι καὶ οἱ ‘Αγγλικανοί. Πρὸ τῆς δημιουργηθείσης ἀπαραδέκτου ὑπὸ τῶν ‘Ορθοδόξων καταστάσεως ταύτης, ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Δημήτριος Α’ ἐδήλωσεν εἰς τὸν ‘Αρχιεπίσκοπον Καντερβουρίας Donald Coggan τὰ ἐπόμενα: «Πανορθόδοξως ἀποκορούμεν τὴν σημειουμένην νέαν κίνησιν τῆς ἀντιαποστολικῆς χειροτονίας γυναικῶν εἰς τοὺς βαθμοὺς τοῦ πρεσβυτέρου καὶ τοῦ ἐπισκόπου. Διότι, κατὰ τὴν ὀρθόδοξον ἡμῶν Ἐκκλησίαν, ἱερὸν χρέος ἔχομεν, ὅπως ἐν πάσῃ εὐλαβείᾳ καὶ πιστότητι φυλάξωμεν καὶ διακονήσωμεν ὅχι μόνον τὴν ἐνότητα, τὴν ἀγιότητα, τὴν καθολικότητα, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀποστολικότητα τῆς Ἐκκλησίας, κατὰ τὸ σύμβολον Νικαίας-Κωνσταντινουπόλεως, πρὸς δ καὶ ὀφείλουσιν ἵνα ἀποβλέπωσιν ὅλαι αἱ πρὸς χριστιανικὴν ἐνότητα προσπάθειαι... Λέγοντες ταῦτα ἐπισήμως καὶ ὑπευθύνως, ὡς ἐκπρόσωπος τῆς ‘Ορθοδοξίας, οὐδαμῶς διαστέλλομεν «ἄρσεν καὶ θῆλυ» (Γαλ. 3,28), οὐδὲ μειοῦμεν τὴν ἱερότητα τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, τῆς ὁποίας εἴμεθα εἰλικρινεῖς καὶ εὐθαρσεῖς ὑπέρμαχοι»¹.

(*Συνεχίζεται*)

1. «Ἐπίσκεψις» 8 (1977) ἀριθμ. 169, σ. 3-4. Ἰω. Κ α ρ μ ῆ ρ, ἐνθ’ ἀν., σ. 442. Εἰς τὰ ἀνωτέρω ἐπιτραπήτω καὶ ἡμῖν νὰ προσθέσωμεν τὸ τελικὸν συμπέρασμα τῆς ἡμετέρας μελέτης τοῦ θέματος, κατὰ τὸ ὅποιον «εἶναι τελείως ἀπαράδεκτος ὑπὸ τῶν ‘Ορθοδόξων ἡ εἰσόδος γυναικῶν εἰς τὸν ‘Ορθόδοξον Κλῆρον. Κατὰ συνέπειαν οὐδὲ νὰ τεθῇ κἂν δύναται ἐν τῇ ‘Ορθοδόξῃ Ἐκκλησίᾳ ζήτημα χειροτονίας γυναικῶν, καθ’ ὅσον πρόκειται περὶ καινοτομίας ὅλως ἀνεπιτρέπτου, ἥτις θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀνατρέψῃ τὴν αἰωνόβιον Παράδοσιν καὶ τὴν ἐνότητα αὐτῆς, ἐνῶ ἡ Παράδοσις εἶναι ἡ λυδία λίθος τῆς ὀρθοδοξίας τῆς ἡμετέρας ἀκαινοτομήτου Ἐκκλησίας καὶ ἡ ἐνότης τὸ τιμαλφέστατον αὐτῆς κτῆμα. Ἡ τοιαύτη δὲ ἀνατροπὴ τῆς ‘Ορθοδόξου Παραδόσεως θὰ ἐσῆμαινεν ἀρνησιν τοῦ ἱστορικοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παραδοσιακοῦ χαρακτῆρος τῆς ‘Ορθοδόξου Ἐκκλησίας, ἀρνησιν τῆς ταυτότητος καὶ τῆς ἀληθείας αὐτῆς. Ἀλλ’ ἡ ‘Ορθοδοξία «ἀρνήσασθαι ἐαυτὴν οὐ δύναται», αὐτὴ οὕσα ἡ ἀναλλοίωτος καὶ αἰεὶ ὡσαύτως ἔχουσα ὀρθὴ καὶ «ἀληθὴς καὶ ἀψευδὴς περὶ Θεοῦ καὶ περὶ πάντων δόξα καὶ ἔννοια καὶ ὑπόληψις» (Ἀ ν α σ τ α σ ῖ ο υ Σ ι ν α ῖ τ ο υ, ‘Οδηγός, PG 89, 767. Βλ. καὶ «Πρακτικὰ Ἀκαδημίας», ἐνθ’ ἀν., σ. 443).